LEXICON
PERIPATETICUM.

38

LEXICON PERIPATETICUM

QUO

VETERUM THEOLOGORUM

LOCUTIONES EXPLICANTUR

THEOLOGIÆ TIRONIBUS ACCOMMODATUM.

EDITIO ALTERA

EMENDATA ET AUCTA.

BONONIÆ

EX OFFICINA ANNESII NOBILII ET SOC.

MDCCCXXXIV.

IOANNI NICOLAO
EX MARCHIONIBUS TANARIIS
PATRICIO BONONIENSI ET FAVENTINO
A LIBELLIS CONSILII UTRIUSQUE JUDICIBUS ADSIGNANDIS
ET VENIAE PRINCIPIS IMPETRANDAE
ANTISTITI DOMUS PONTIFICALIS
ADSTATORI AD SOLIUM P. M.
ARCHIEPISCOPO URBINATUM.

IOSEPHUS ZAMA MELLINIUS.

Id erat Tuum perdiscendi studium, eaque solertia, quibus in Magno Lyceo nostro a prima aetate ad theologicas disciplinas animum adjunxisti, ut exemplo Tuo nobilissimo non modo condiscipulorum diligentiam, sed et Doctorum curam sollicitudinemque etiam atque etiam excitares. Ego enimvero, qui tunc Doctoris Sacrae Theologiae vicem identidem explebam, quique privatorum etiam Tuorum studiorum socius eram a Te ipso adscitus, eodem ferme tempore libellum hunc exaravi eo consilio, ut is Tibi, aliisque ingeniosis adolescentibus, Tui nempe similibus, prodesse posset. Quare cum libellus

ipse nunc iterum in lucem emittatur, eundemque a mendis repurgaverim, et nonnihil auxerim, rem mihi feceris gratissimam, si illum Nomine Tuo, Antistes Amplissime, decorari patiaris. Quamquam ut id lubenti animo permittas altera accedit causa: Cum enim opellam hanc conficerem, insignem mihi praestitit operam Petrus Cordonius Hispanus e Soc. Jes.; cum eam vero nuperrime ad meliorem trutinam revocarem, summo mihi fuit, ut in quampluribus aliis, adjumento Aloysius Tagliavinius, qui in Lyceo Magno bononiensi Logicae ac Metaphysicae praecepta tradit. Jamvero Cordonius et Tagliavinius, viri sane cum ingenio et doctrina, tum sanctimonia vitae clarissimi, ac prope singulares, Doctores fuere Tui amantissimi. Sed quid ego causas perquiro ut novum benevolentiae erga me Tuae pignus accipiam? A Te, inquam, accipiam, qui summa semper me es complexus benignitate? Nihil itaque addam insuper. Agam potius Tibi gratias, et Deum O. M. enixe deprecor, ut diu incolumem Te servet et Urbinatum, et universae Ecclesiae bono, et Tuo.

PROLUSIO.

Cum et Doctor Angelicus, et post hunc sapientissimi quique ex omni schola Theologi iis potissimum temporibus vixerint, quibus fere una Peripatetica Philosophia in scholis omnibus dominabatur; nemo jure mirabitur eos in tradendis etiam theologicis disciplinis Peripateticorum et opinandi, et loquendi rationem esse sequutos. Verum cum jam pridem longe alia invaluerit philosophandi ratio, politiorque sermo, vetere rejecto, usurpetur, contigit, ut summorum virorum lucubrationes, quos aetas omnis Principes Theologiae suspiciet, pluribus in locis vix, aut ne vix quidem intelligantur, perinde ac si ignota lingua fuissent conscriptae. Imo, quod in linguis non accidit, id in Peripateticorum scriptis intelligendis contingat necesse est. Neque enim suppetunt libri, quibus voces illae technicae, peculiaresque locutiones dedita opera explicentur, neque recentiores alii, plerique saltem, qui post illos veteres de rebus theologicis pro dignitate disseruerunt, ausi sunt, sive reverentia obstricti, sive alia de causa, a formulis recedere, quas veteres ipsi adhibuerunt. Hinc fit, ut in una, vel altera D. Thomae, aliusve ex priscis illis Theologis quaestione profundius investiganda haud raro quis haereat, et sudet multum, frustraque laboret, unius saepe voculae, vel axiomatis ignoratione detentus. Hoc vero, quod malum sit, quodque incommodum, quis non videat? Enimvero qui fieri potest, ut Theologiae scientiam penitus calleat ille, cui facilis non pateat aditus ad ipsius scientiae fon-

tes, ac lumina? Deinde quam erit inglorium sacrae hujus scientiae alumnis, imo quam probrosum, si quos praeceptores maxime habere debent, et magistros, illorum sensa non assequantur? Si ingentia, ac fere divina Angelici Doctoris, aliorumque volumina illis obsolescant, et in multis jaceant inutilia? Quapropter optatissima quidem res esset tantum studii in Peripateticorum phrasibus addiscendis impendi, quantum sat esset, ut libero cursu veterum Theologorum libros pervolutare liceret. Hoc vero quamvis optatissimum sit, tamen non ita facile, ab omnibus saltem, sperari potest; nam et nimis longum esset, et laboriosam nimis expostularet diligentiam. Quare haud inutile sum arbitratus tirones Theologiae in Peripateticorum intelligentia juvare nonnihil, communiora saltem verba, axiomata, celebrioraque alia illorum placita componendo, explicandoque. Hoc ut efficerem diligenter collegi primum, quae saepius occurrunt apud Theologos, quae Peripateticum quid redolent; tum libros perpendi Philosophorum, qui inter Peripateticos habentur doctissimi (1); consului tandem Clar. Viros, quos meo maximo bono inveni, ut in multis rebus, ita et in Peripatetica Philosophia apprime versatos, sicque hoc absolvi, quod modo exhibeo, *Lexicon Peripateticum*. Peripateticum inquam; nam si qua in eo videar attingere, quae a recentioribus etiam recepta sint, ac tradita, non id eo consilio perfeci, ut non satis ea crediderim ab ipsis explicata, sed quia ea innuere opportunum vi-

(1) Praeter multos e veteribus, qui de Philosophia Peripatetica scripserunt, extant cl. Jacobi Facciolati *Institutiones Logicae Peripateticae*.

sum est aliquando, sive ut viam sternerem Peripateticis locutionibus explicandis, sive quia non eodem plane sensu nonnulla a veteribus, et a neotericis usurpantur, sive tandem quia rerum analogia, et operis integritas, id quodammodo postulare videbatur. Quamvis autem haec omnia, quantum in me fuit, perspicue sim complexus, nihilominus, ut Peripateticorum mentem facilius quisque assequi valeat, e re esse puto, summa Peripateticae Philosophiae capita hoc loco breviter commemorare, quae iis lucem afferant, in quibus illorum systema a nostro discrepat.

In eo igitur systemate anima humana simplex quidem est, sed tota in toto corpore, et tota in singulis corporis partibus existit. Brutorum animae materia non sunt, cum et sensu, et imaginatione gaudeant, dicuntur tamen *materiales*, quod nonnisi divinitus, independenter a materia produci possint, vel ab illa separatae in rerum natura permanere. Neque simplices sunt, sed partibus constant, eisque vel *homogeneis*, ut aliqui autumant, vel, ut aliis placet, *heterogeneis* pro membrorum, quibus uniuntur, diversitate. In plantis anima quidem est, sed tantum *vegetativa*. Caetera omnia corpora ex *materia*, et alia substantia, quae *forma substantialis* dicitur, coalescunt, et in certa, ac determinata rerum specie ponuntur. *Modi*, et *Accidentia*, sive *qualitates*, verae realitates sunt, veraque entia a substantiis distincta. In *Modis* praecipui habentur *Ubicatio*, *Duratio*, *Actio*, et *Unio*, quibus res ultimo determinatur, ut sit in tali vel loco, vel tempore, vel causalitate, vel composito. Plerique tamen *durationem* non in modo, sed in coexistentia rei, et talis temporis locant. *Accidentia*, vel *abso-*

luta sunt, vel *modalia*. *Absoluta* rem qualificant, neque ad aliud aliquid referuntur, ut in corporeis color, odor, sapor; in spiritualibus vero habitus virtutum, gratia sanctificans, character. *Modalia* sunt, quae rem et determinant ad aliquid, et qualificant, ut intellectio, amor, quae et sunt actiones animae, ac proinde *modi*, et simul illam perficiunt, adeoque sunt *accidentia*. Non desunt tamen, qui hujusmodi animae operationes inter *accidentia absoluta*, quae actione a se distincta producantur, collocent. Omnia accidentia praeter quantitatem, quae solius materiae propria est, *formae substantialis* perfectiones habentur. *Accidentia absoluta* a substantiis separata existere naturaliter non possunt; possunt tamen divinitus; *modi*, et *accidentia modalia*, nullo modo. Res vel *creatione* fiunt, vel *eductione*. Materia, et anima humana creantur; reliquae omnes *substantiae*, *accidentia*, *et modi*, excepta *creatione*, educuntur ex subjecto, cui inhaerent; non quod prius in illo delitescerent, et deinde in lucem actione causae proferantur, sed quod ea sint, quae nonnisi ex praesupposito subjecto possint naturaliter produci. Atque in eo *creatio* ab *eductione* differt, quod quamvis utraque sit effectio rei prius non existentis, haec tamen subjecto indiget, non illa. Et *creatio* quidem nonnisi divina virtute haberi potest, *eductio* vero etiam a causis secundis.

Haec de Peripateticorum systemate generatim, ex quibus intelligitur, maxime illos subtilitatibus, et abstractis notionibus delectari; quibus significandis technicas voces (quod in omnibus fere disciplinis usuvenit) cudere necesse fuit, quas ignorare Theologo praesertim scholastico turpe esset. At tanti ne est scholastica

Theologia? Nonne hanc penitus proscribere satius esset? Hoc est profecto haereticorum votum, qui infensissimum hoc illis disputandi genus diris devovent, maledictis impetunt, et ab omnibus lyceis amandandum esse contendunt. Quod quidem nemo jure mirari poterit: quid enim Ecclesiae hostes, nisi firmissima ejusdem munimenta, quibus bellum, et clades ipsis inferuntur, totis viribus subruere conantur? Illud sane mirandum, non deesse Catholicos, qui hac in re haereticis subscribant. Longe aliter sapientissimi viri passim sensere, nominatim vero Melchior Canus, et Dionysius Petavius, quorum primus in celebratissimo opere de Locis Theologicis peculiarem locum *Doctorum Scholasticorum Auctoritati* assignat lib. 8.: alter vero, quamvis amaeniorem disputandi rationem plerumque profiteatur, tamen in Prolegomenis ad Theologiam Dogmaticam, Scholasticam quoque plurimum commendat, et illam ab adversariorum accusationibus egregie defendit. His addo non modo sanctitate, verum etiam singulari prudentia insignem virum Ignatium de Loyola, qui in aureo Exercitiorum libro inter regulas, quas servandas proponit, ut cum orthodoxa Ecclesia vere sentiamus hanc undecimo loco statuit: *Doctrinam sacram plurimi facere, tum eam, quae positiva dici solet, tum quae scholastica.*

Haec, pauca licet, quae de Peripatetica Philosophia praelocutus sum, ac de istius Lexici oeconomia, et fine meminisse multum proderit Theologo, qui eo uti volet. Utinam lubens, ac favens adspiciat e caelo Angelicus Doctor opellam hanc, qua nihil aliud mihi proposui, quam ut ejusdem S. Doctoris gloriae, et studiosae juventutis utilitati consulerem.

A

Abalietas est esse ab alio. *Asseitas* vero idem est ac esse a se.

1. *Absolute* dicitur res talis esse, quando in se habet naturam, vel accidens, quod requirit talem denominationem: sic homo dicitur *absolute* rationalis, paries *absolute* albus. Huic correlativum est *respective*, quod dicitur de aliqua re, quae talis denominetur, si comparetur cum alia, non vero si in sua natura, vel accidentibus tantum spectetur: sic vir parvae staturae *respective* dicitur magnus si comparetur cum puero, non vero si cum gigante:
2. *Absolute* aliquando idem est ac *simpliciter*, et dicitur quando res sine addito, vel limitatione potest denominari talis. Hoc sensu v. g. anima nostra est intelligens *absolute*, vel *simpliciter*. Huic correlativum est *secundum quid*, quod dicitur de re, quae secundum parvam sui partem, vel tantum cum addita particula restringente talis denominetur. Sic aethiops dicitur albus *secundum quid*, nempe, in dentibus.

Abstrahentium non est mendacium. Axioma. Sic concipimus animal in homine abstrahendo in mente nostra a rationali, vel irrationali, quod nec de homine affirmamus, nec negamus, ac ideo non mentimur. Quod et in moralibus locum habet, dum a rerum, quas mere narramus veritate abstrahimus.

1. *Accidens absolutum*. V. *Accidens physicum*.
2. *Accidens logicum*, seu *praedicabile* illud est, quod sive sit substantia, sive accidens ita inhaeret subjecto, ut sine illo subjectum esse, ac concipi possit. Ita vestes sunt *accidens logicum*.

3. *Accidens metaphysicum* illud est, quod, licet cum substantia identificatum sit, tamen mens nostra potest illam substantiam concipere absque illo: sive quod non est de conceptu substantiae. Ita hominis risibilitas est *accidens metaphysicum*, quia licet illa cum hominis essentia identificetur, potest tamen essentia haec concipi absque eo quod concipiatur risibilitas.
4. *Accidens praedicamentale* in accidens metaphysicum recidit.
5. *Accidens physicum* juxta veteres entitatem habet ab omni substantia distinctam. Illud vero vel absolutum est, vel modale. *Absolutum*, quod quidem ad qualitatem, et quantitatem reducitur (V. haec Verba), potest divinitus esse sine subjecto. Sic, ajebant, panis, et vini *quantitas, color, odor, sapor*, sunt in Eucharistia sine subjecto, cui inhaereant. *Modale* sine subjecto esse omnino non potest. Hujusmodi sunt *actio, passio, unio, cognitio*, et alia id genus, quae cum sint ultimae determinationes, ut res sit *agens, patiens, unita, cognoscens*, sine re ne concipi quidem possunt.

Accidentale, et *Accidentaliter*. *V. Essentialiter*. *Formaliter* 3. *Formale*. *Per se* 1. 2.

Accommoda distributio fit, quando attributum aliquod toti speciei conveniens accommodatur, sive attribuitur singulis individuis, servata inter eos aliqua proportionali differentia. Huic correlativum est distributio *absoluta*, quae fit attribuendo singulis individuis attributum generale, nullo discrimine. Sic per distributionem *accommodam* singulis individuis adaptanda est haec propositio: *omnes patiuntur mala*; per distributionem vero *absolutam* haec alia: *omnes homines sunt mortales*.

Accretio. V. *Motus*. 3.
Actio immanens. V. *Motus*. 1.
Actiones sunt suppositorum. Axioma. Id est: actiones, ut etiam passiones, toti composito, sive individuo, non soli parti, quae actionem efficit, vel patitur, tribuuntur: sic, corpore aegro, homo dicitur aegrotare, et, anima intelligente, homo dicitur intelligere. Sic etiam mors humanitatis Christi dicitur mors personae divinae.
Actu esse res dicitur, quando de facto est extra suas causas, idest, quando a suis causis producta est. *Potentia*, vel *in potentia* res esse dicitur, quae quidem non existit, sed tamen potest existere: sic Antichristus est *in potentia* etiam hodie.
Actualiter dicitur de illo, quod actu est. Correlativa habet *potentialiter*, vel *habitualiter*, quae dicuntur de illo, cujus producendi habetur potentia, vel habitus. Sic in eo, qui actu movetur, motus erit *actualiter*; in eo, qui moveri potest, *potentialiter*; in eo, qui moveri solet, *habitualiter*.
Actuare aliquid, significat illud actu perficere, interdum etiam informare. Sic anima actuat corpus, quia et illud informat, et perficit in esse viventis. V. *Informare*.
1. *Actus* aliquando vocatur entis existentia. Unde esse *actu*, vel *in actu*, *ens actuale*, *actualitas*, *habere actum* significat existere. Sic mundus jam productus dicitur habere *actum* etc., quem non habebat, cum pure erat possibilis.
2. *Actus* quandoque sumitur pro nota, sive attributo entis, a quo alia ejusdem entis attributa intelliguntur profluere. Sic rationalitas in homine dicitur *actus* respectu aliorum attributorum, quae ab ipsa derivantur.

3. *Actus elicitus* dicitur actus, qui fit a voluntate, et in ipsa remanet, ut amor, odium etc. *Imperatus* ille dicitur, qui a voluntate quidem imperatur, sed executioni mandatur ab alia potentia, uti deambulatio, judicium imprudens etc.
4. *Actus formalis*, vel simpliciter *actus* dicitur *forma substantialis*, sive *accidentalis*, quia ea est, quae rem determinat, ut sit id, quod est, potius quam aliud. Sic forma substantialis ignis determinat compositum, in quo est, ut sit ignis, et non aliud. Item forma accidentalis caloris determinat corpus, ut sit calidnm potiusquam frigidum. *Actus* sic sumptus correlativam habet *potentiam*, quo nomine venit materia compositi, quatenus capax est recipiendi formam.
5. *Actus informativus* est forma, vel id, quod est instar formae in aliquo composito, ut anima in homine, cognitio in anima intelligente. Huic correlativum est *potentia informabilis*, quae est materia compositi, ut corpus.
6. *Actus primus* antonomastice est ipsa potentia v. g. intelligendi, videndi etc. *Actus secundus* est actio elicita a potentia. Unde *in actu primo* dicitur quis operari, quando operandi habet potentiam; in *actu* vero *secundo*, quando de facto operatur.
7. *Actus primus remotus* est causa destituta aliqua conditione, vel praerequisito ad operandum. *Actus primus proximus* est causa cum omnibus praerequisitis ad actionem ponendam. Sic ignis non applicatus stuppae, est *in actu primo remoto* comburendi; dum vero est applicatus, est in *actu primo proximo*.

8. *Actus prior* sive *melior est, quam potentia*. Axioma. Nempe melius est unicuique rei actu existere, quam solum posse existere: vel etiam melior est potentia cum actu, quam cum privatione actus. Hoc axioma non esset verum, si ita intelligeretur, ut exercitium potentiae, sive actus melior sit quam potentia; sic enim motus melior esset, quam vis motrix, quod est absonum.
9. *Actus purus* saepe sumitur pro forma substantiali, ut anima respectu corporis quatenus informat et perficit, non vero informatur et perficitur. Sicuti materia dicitur saepe *pura potentia*, quatenus tota ejus essentia consistit in hoc, quod possit recipere formam, et ab ea determinari.
10. *Actus respectivus* est ens incompletum, ut materia carens forma: *Actus absolutus* est ens completum, ut homo, angelus.
11. *Actus vitalis*. V. *Vitales*.

Adaequate sumitur res, quando *integre* et *totaliter* accipitur. Sic homo *adaequate* sumptus est animal rationale. *Inadaequate* vero sumitur res, quando sumitur *partialiter*. Sic homo *inadaequate* conceptus est animal.

Adaequatio loci dicitur commensuratio spatii cum re locata.

Additum amplians est terminus additus ad ampliandam significationem alterius termini, ut in hac enunciatione: *Homo, quicumque ille sit, est errori obnoxius*: terminus *quicumque ille sit* ampliat significationem termini *obnoxius errori*. *Additum restringens* est terminus additus, ut significatio alterius termini veluti coarctetur, ut in hac propositione: *homo, qui est in foro, ambulat*: illa verba *qui est in foro* sunt *additum restringens*.

Additum diminuens est terminus additus, ut significatio alterius coarctetur a toto ad partem, ut in hac propositione: *aethiops est albus in dentibus;* verba illa *in dentibus* sunt *additum diminuens*. *Additum alienans* est terminus additus ad transferendam significationem propriam unius termini in impropriam; ut in hac propositione: *homo pictus est pulcher*, vox *pictus* est *additum alienans*.

Adjacens terminus idem est ac terminus adjectivus.

De secundo adjacente dicitur ea propositio, in qua verbum, seu copula non habet adjunctum praedicatum; e. g. *Petrus est*. Si vero accedat praedicatum; e. g. *Petrus est homo*, dicitur *de tertio adjacente*.

In Adjecto hypothesis repugnare dicitur, quando adjectum, sive praedicatum conflatur ex terminis sese invicem destruentibus; ut haec hypothesis: *si homo esset possibilis, et impossibilis*. Vel etiam quando subjectum hypothesis assumitur, ut prorsus invariatum, ut haec alia: *si homo, manens homo, non esset rationalis*.

Adseitas idem est ac referre, seu habere ordinem ad se.

Æquiparantiae relatio. V. *Relatio*.

Æquivoca a casu, ea sunt, quorum uni unum praedicatum convenit in uno sensu, alteri idem praedicatum in alio, ut *gallus* gallinaceus, et *Gallus* homo, scilicet e *Gallia*. *Æquivoca a consilio* sunt analoga. V. *Univoca, Analoga*.

Æternae veritatis dicuntur propositiones essentiale aliquid de subjecto enuntiantes, ut *anima est spiritualis*. Quae enim sunt essentia-

lia subjecto alicui habent aeternam veritatem hoc sensu, quod nunquam esse potuit, vel poterit subjectum illud esse, aut fingi sine illis.

Nullum agens intendens in malum operatur. Axioma. Subintellige, quatenus malum est. Est autem intelligendum de causis necessariis virtute a Deo indita agentibus. Quidquid enim eae agunt, Deo tribuitur, ut causae per se principali; Deus autem intendere malum, ut malum, non potest. Si vero de causis liberis intelligatur, sensus est, quod voluntas solum movetur bonitate sive reali, sive apparenti.

Agens agendo repatitur. Axioma sat clarum; ex quo deducunt hominem etiam sine morbis, atque solum vi nutritionis aliquando mori debere. V. *Passum* 2. *Alia axiomata*. V. *Simile*. V. *Terminus* 1. 2.

Agere. V. *Esse*.

Aggeneratio. V. *Motus* 3.

Alienum. V. *Proprium* 2.

Alietas idem est ac distinctio, sive esse aliud ab alio distinctum.

Aliquitates. V. *Realitates*.

Alteratio. V. *Motus* 3.

Ampliatio. V. *Status termini*.

Analoga attributionis sunt ea, quibus nomen commune convenit in eodem quidem sensu, sed diverso titulo; v. g. homo, cibus, pulsus dicuntur *sana*, sed per *analogiam attributionis*, quia homini convenit sanitas proprie, et principaliter: cibo, ut causae sanitatis: pulsui, ut signo. *Analoga proportionalitatis* sunt ea, quibus convenit nomen commune cum significatione simili, et cum proportione; v. g. prato, et homini convenit

risus per analogiam *proportionalitatis*; nempe ut risus hominis placidum ostendit animum, sic amoenitas prati indicat bonam temperiem soli.

Analoga, *Analogata*. V. *Univoca*.

Animatio est facere, ut anima informet corpus, sive est actio, qua fit, ut anima informet corpus, vel est actio, qua anima corpus informat.

Antiperistasis idem est ac *circumobsistentia*, seu resistentia facta corpori ab aliis illud circumdantibus. Ita subterranea loca in hyeme calidiora esse dicebant per *Antiperistasim*, videlicet, eo quod terrae meatus tunc temporis obturati, et aer externus densior circumdant loca illa, et impediunt quominus igneae exhalationes erumpant.

Antonomastice, vel per *antonomasiam*, idem ac nomen aliquod pluribus commune alicui per excellentiam quamdam tribui; sic Paullus antonomastice dicitur Apostolus: sic Cicero Orator.

Apparenter. V. *Formaliter* 6.

Appellare dicitur vox aliqua ad terminum illum, cujus est synonimus, vel epithetum; e. g. *Cicero fuit magnus orator*; vox *magnus* appellat ad terminum *Cicero*. Hinc primum vocant terminum *appellantem*, alterum terminum *appellatum*.

Arguitive. V. *Formaliter* 4.

Ascensus terminorum. V. *Descensus*.

Asseitas idem est ac esse *a se*. *Abalietas* idem est ac esse *ab alio*,

Per attributionem idem est ac per imputationem, sive per hoc, quod aliquid alteri attribuatur, ut cognitio attribuitur toti homini, licet sola anima cognoscat.

B

Bilocatio est determinatio rei, ut sit simul in duobus locis adaequate distinctis, tota in singulis: ut si quis Bononiae simul existat, et Romae.

Bonum est communicativum sui. Axioma. Ratio physica deducitur ex inclinatione, qua creaturae in se mutuo agunt, et alias sibi assimilant, ita ut cum non possint suam substantiam individualem cum aliis communicare, saltem suam speciem communicent. Ita ignis in ignem e. g. convertere nititur alia corpora. Quod etiam in bonitate morali locum habet, scilicet bona, et virtutes suas aliis participando. Adde rem, quae nihil sui cum aliis communicat esse inutilem prorsus: res autem prorsus inutilis non est bona.

Bonum est ex integra causa, malum ex quocumque defectu. Axioma. Sic sanitas optima ex omni parte fit, et dicitur mala ex unius humoris intemperie. Sic etiam actus ex se bonus vitiatur unica circumstantia, quae sit mala.

Bonum totius est bonum partium. Axioma. Patet hoc tum in physicis, tum in moralibus. Quia quod totum absolute perficit, idem etiam perficit singulas partes; ideoque hae naturaliter appetunt bonum totius, quod D. Thomas explicat exemplo manus, quae ictum a capite, et a reliquo corpore propulsat.

C

Caeteris paribus. Dum aliquid affirmatur de re aliqua, quod verum quidem est in quadam

determinata hypothesi, falsum vero si res illa aliis hypothesibus subjiciatur, addi solet: *caeteris paribus*, ut nempe indicetur plura impedire posse, quominus res ita sit uti enunciatur. Idem ferme esset si adderetur: *dummodo nihil obstet*. e. g. Consilia senum prudentiora sunt, *caeteris paribus*, quam juvenum: id est dummodo senes judicii dexteritate, experientia etc. non careant; et dummodo juvenes non reperiantur, qui in re, de qua agitur praestarent senibus.

Categorematicus a graeco κατηγορέω, latine *enuncio* dicitur ille terminus, qui est per se significativus, adeoque enunciari potest sine addito, idest, cujus significatio ita est independens a consortio alterius termini, ut per se sufficiat ad subjectum, et praedicatum, ut nomina substantiva, e. g. Petrus, Leo, aurum. *Syncategorematicus* dicitur ille terminus, qui non est per se significans, sed tantum *consignificans*, idest, cujus significatio ita dependet a consortio alterius, ut sine illo nec ad subjectum sufficiat, nec ad praedicatum. Talia e. g. sunt nomina adjectiva, bonus, magnus, quae nonnisi de aliquo substantivo vel tacito, vel expresso dici possunt. V. *Infinitum*.

Categoriae Aristotelis. V. *Praedicamenta*.

Categorica dicitur propositio quaevis, quae non sit complexa, sed simplex, ut e. g. Petrus currit. Ideoque *categorice* loqui dicitur, qui sine suppositionibus, aut conditionibus, vel aliis complexum sermonem reddentibus loquitur. Propositioni *categoricae* opponitur *hypothetica*, quo nomine a veteribus plerumque indicabatur propositio quaevis complexa.

1. *Causa Causae est etiam causa causati*. Axioma. Quia causa, sive producens causam dat illi potentiam, et vires naturales producendi suos effectus, et sic est causa, saltem remota, istorum effectuum; sicut sol producens lumen est *causa remota* visibilitatis objecti a lumine collustrati. Sic etiam in genere moris mandans alteri patrare homicidium est causa *moralis* homicidii, ideoque illi imputatur ad peccatum.
2. *Causa efficiens physica* illa dicitur, *cujus virtute effectus immediate producitur*: Causa *efficiens moralis* ea est, cujus imperio, minis, consilio, effectus debetur. Si Titius jussu Caji hominem occidat, erit Titius causa *efficiens physica* homicidii, Cajus vero causa *moralis*.
3. *Causa exemplaris* est exemplar, ad cujus imaginem, et similitudinem effectus aliquis producitur. Ita e. g. idea domus in mente architecti existens est causa exemplaris domus, quam architectus ad illius formam aedificat. Exemplar dicitur causa, quia illuminat, et dirigit causam efficientem ad positionem effectus.
4. *Causa extrinseca* est, quae *ab effectu realiter, adaequate distinguitur*, ut creator a creatura. *Causae intrinsecae* respectu alicujus compositi dicuntur *partes, quibus illud constat*, ut corpus, et anima respectu hominis.
5. *Causa finalis* est finis, propter quem aliquid fit. Ita sanitas est causa *finalis* sumptionis pharmaci. *Finis* dicitur causa, quia movet, et determinat causam efficientem ad ponendum effectum.
6. *Causa formalis extrinseca* dicitur etiam forma *Concreti Logici*. V. *Concretum*.

7. *Causa materialis* dicitur *extrinseca* respectu *formae*, quae ab illa educitur. V. *Eductio*.
8. *Causa materialis intrinseca* est, quae effectum constituit ut materia ipsius, tale est corpus in homine, talis est etiam in composito artificiali materia e. g. in statua marmorea, marmor. *Causa formalis intrinseca*, sive simpliciter *Causa formalis* est quae effectum constituit, ut forma, illum, scilicet, specificando, seu eum collocando in certa determinata specie, ut anima rationalis in homine, et figura in statua marmorea.
9. *Causa principalis* ea est, quae ad effectum producendum non indiget speciali juvamine superioris agentis: Causa *instrumentalis* e contrario indiget tali juvamine. Ita in libri scriptione homo est causa *principalis*, calamus vero *instrumentalis*.
10. *Causa secunda agit in virtute causae primae*. Axioma. Tum quia causae creatae agunt per virtutem participatam a causa prima, tum quia operantur dependenter ab actuali ejus influxu in qualibet actione.
11. *Causa sublata tollitur effectus*. Axioma. Intellige hoc potissimum de causa immediata, nisi alia causa conservans effectum immediate succedat, aut nisi effectus a Deo tamquam causa prima conservetur. Sic sublato sole tollitur ejus lumen nisi succedat immediate alia causa illuminans; sic etiam manet figura statuae sine artifice, Deo illam conservante. Imo in moralibus id etiam locum habet. Sic sublatis meritis, tollitur gratia, et praemium; sublata objecti bonitate causante amorem, tollitur amor. Huic axiomati correspondet aliud: *Posito effectu ponitur causa*. Nempe, dato effectu, arguitur, vel actu esse causam, vel positam fuisse.

Causa proxima. V. *Ratio* 4.

Causalitas est abstractum causae, ut rationalitas abstractum rationis, sive est ea proprietas, vis, aut facultas, qua fit, ut causa sit talis. Non raro sumitur pro actione ipsa, vel exercitio causae.

Causaliter. V. *Formaliter* 4. et *Occasionaliter*.

Certitudo cognitionis, quae etiam dicitur *certitudo objecti formalis*, ea est, quae oritur a motivo ad assensum impellente, e. gr. ab evidentia, a testimonio sensuum, ab auctoritate. *Certitudo objecti* est ejus necessitas, vel antecedens, vel consequens, ita se habendi, ut judicatur. *Certitudo subjecti* est tenax adhaesio intellectus suo judicio, ut vero: quae licet nonnisi ex valido et rationabili motivo haberi debeat, tamen aliquando ex pervicacia oritur, ut cum haeretici mordicus adhaerent suis erroribus. *Certitudo cognitionis* sumitur etiam pro evidentia judicii, vel pro hujus effectu.

Circulus formalis, vel *uniformis*, sive *circulatio*, cum de argumentatione est sermo, idem sunt ac *circulus vitiosus*.

Circulus materialis et *regressus demonstrativus* fit quando e. g. probatur causa per effectus, ac dein per causam attentius consideratam, et melius cognitam, vel ex alio capite probatam, a priori probamus effectus eosdem. Sic a rerum creatarum existentia inferimus existentiam creatoris: deinde hujus natura attentius considerata, et perfectionibus cognitis, deducimus rerum creatarum existentiam et ordinem ab illo dependere.

Circumobsistentia. V. *Antiperistasis*.

Circumscriptiva praesentia, vel *extensio circumscriptiva* in corpore est talis modus exi-

stendi in loco, ut partes illius correspondeant partibus spatii, nec una pars sit in loco alterius, aut penetrata cum altera. Ita corpora quaeque naturaliter existentia in loco. *Definitiva* vero praesentia, seu extensio spirituum propria ea est, quae arctatur ad certos, ac definitos spatii terminos, sed ita ut rem constituat totam in toto spatio, et totam in quolibet puncto ejus spatii. Sic anima, juxta aliquos, praesens est toti corpori, et tota cuilibet parti. Sic angelus existit in loco suo, sic Christus in pane, et vino consecratis.

Claudere aliud in suo intellectu dicitur de eo, in cujus conceptu aliud est inclusum, ut *pater*, qui talis concipi non potest sine *filio*, et vicissim.

1. *Cognitio abstractiva* est illa, quae uno caret e duobus requisitis ad cognitionem intuitivam (V. *Cogn. Intuit.*), scilicet vel dum res cognoscimus per alienas, non per proprias rerum imagines, vel dum cognoscimus res non praesentes. Ita *abstractiva* est cognitio, quam nunc habemus Dei, utpote a creaturis hausta; item cognitio Adami, Antichristi, antipodum, qui nobis praesentes non sunt. *Cognitio abstractiva* sic sumta opponitur *intuitivae*.

2. *Cognitio abstractiva* generatim sumta, est illa, per quam fit abstractio in nostra mente; sed antonomastice prior sola hoc nomine donatur.

3. *Cognitio comprehensiva* stricte talis est, quae objecto adaequata, seu penitus commensurata est, qua nempe objectum totum, et totaliter cognoscitur, quod fit dum cognoscitur totum, et omni modo, quo potest cognosci, etiam quod ad effectus omnes, omnesque terminos, quibuscum intrinsece connectitur. Cognitio haec debet esse clara, certa, evidens, quid-

ditativa, quia est omnium cognitionum, quae objecto respondent, perfectissima. Ita Deus seipsum, imo omnia cognoscit.

4. *Cognitio intuitiva* duo importat: ut fiat *per speciem propriam*, sive per propriam ipsius objecti imaginem menti impressam ab objecto ipso, vel a Deo; et ut feratur in objectum realiter praesens, et quidem summa claritate, et certitudine. Ita *intuitiva* est cognitio solis, dum illum videmus, et intuitiva est cognitio, quam beati habent Dei.

5. *Cognitio quidditativa* stricto sensu est illa, quae nascitur a propria objecti imagine, ut intuitiva, et insuper penetrat distincte praedicata rei essentialia ad ultimam usque differentiam conceptu claro, proprio et positivo. Hujusmodi est cognitio, quam Deus habet rerum omnium. Cognitio vero *quidditativa* lato sensu est quaecumque cognitio *quidditatis* objecti, vel quaevis definitio explicans quid res sit.

Commune. V. *Proprium*. 1.

Completive idem est ac perfecte, *absolute*.

Compositum substantiale et accidentale. V. *Substantiale*.

Conceptus rei proprius ex propriis, vel *stricte proprius* est ille, quo concipimus rem ut est in se, citra negationem, et sine ope symboli, vel exempli; ut concipimus lucem, aut albedinem, quam videmus. *Conceptus proprius ex communibus* est, quo rem concipimus per praedicata communia, et ope symboli, exempli, vel negationis limitatur ad tale objectum, ut non conveniat aliis. Ita animam, Deum, imo quaelibet, quae sensibus non subjiciuntur, concipimus per praedicata generica, et instar alterius, et per negationes distinguimus illa ab aliis. 2

Concretum dicitur compositum *ex subjecto*, et *forma*, a qua aliqua denominatio tribuitur subjecto. *Concretum metaphysicum* illud est, in quo forma non distinguitur realiter a subjecto; *physicum*, in quo distinguitur quidem, sed tamen illi inhaeret; *logicum*, si ne inhaeret quidem. Sic Deus omnipotens est concretum *metaphysicum*, quia in eo forma, idest, omnipotentia non distinguitur realiter a subjecto, nempe, Deo. Corpus figuratum est concretum *physicum*, cum figura distinguatur a corpore, et simul illi inhaereat. Turris visa est concretum *logicum*, visio enim distinguitur a turri, et illi non inhaeret. V. *Specificative*.

Concurrere Efficienter, Directive, Moraliter, Imperative, Finaliter. V. *Efficienter*.

Connexa sunt ea, quorum unum determinari, seu haberi non potest sine altero, ut creatura et creator. Creatura enim sine creatore esse non potest.

Connexive. V. *Entitative* et *Formaliter*. 4.

Connotare aliquid est illud innuere, seu indigitare, unde

Connotata sunt innuta, seu indigitata ab aliquo termino, sicque termini relativi sunt sibi mutuo connotantes et connotati. Pater enim innuit filium, filius patrem.

Connotative. V. *Subjective*. 3.

Contiguum. V. *Continuum*.

1. *Continui partes aliquotae* ab Aristotele dicebantur illae, quae aliquoties repetitae totum adaequant, ita tamen ut adaequate distinguantur ad invicem, nec una pars de alia participet, sed omnes habeant certam et aequalem mensuram. Sic palmus quater ductus totam metitur ulnam. Istae partes diceban-

tur etiam *determinatae, aequales, non communicantes*.

2. *Continui partes proportionales* illae sunt, quae novis subdivisionibus eadem proportione factis deteguntur, ut si lignum bipalmare primum dividas in duos palmos, deinde in quatuor semipalmos, postea in octo medietates semipalmorum, et sic deinceps; servatur enim proportio subdupla in divisione, et dupla in multiplicatione. Partes istae consideratae in sua unaquaque serie, e. g. duo palmi, vel quatuor semipalmi sunt et ipsae partes aequales et non communicantes, ut partes aliquotae; sed considerata una serie cum altera, v. g duo palmi cum quatuor semipalmis, dicuntur partes inaequales et communicantes, quia semipalmi sunt minores palmis, de illisque singuli participant aliquid. Partes proportionales dicuntur etiam indeterminatae, quia semper decrescere possunt per novas subdivisiones.
3. *Continui puncta copulantia*, vel *terminantia*, vel *continuantia* sunt puncta ab aliquibus veteribus admissa in continuo permanenti, indivisibilia, quae puncta nihil aliud praestant, nisi unire partes inter se, ita ut istae sint naturali nexu copulatae. Nimirum autumabant illi partes continui, uti partes ligni, uniri inter se veluti quibusdam fibulis, quae puncta copulantia appellabant, eaque volebant indivisibilia.
4. *Continuum* est, quod partes habet integrantes naturali nexu copulatas, ut guttae in aqua, manus et brachia in corpore. Unde *continua* dicuntur a veteribus illa, quorum extrema sunt naturaliter unita. *Contiguum* est illud, quod non importat unionem, sed me-

ram immediationem loci; unde *contigua* dicebantur illa, quorum extrema sunt simul, idest, in locis immediatis; ita duo ligna se invicem tangentia.

5. *Continuum permanens* illud est, cujus partes simul existunt, ut palea, lignum etc. *Continuum successivum* est, cujus partes fluxu non interrupto praetereunt, solamque habent continuitatem sumptam pro non interrupta successione, ut motus et tempus.

Contrahere genus, vel speciem est determinare, ac veluti applicare genus ad aliquam speciem, vel speciem ad aliquod individuum. *Homo* e. g. contrahere dicitur genus animalitatis; *Petrus* contrahere *speciem* humanitatis; scilicet, genus *animal* determinatur, sive applicatur homini, et *humanitas* Petro. Hoc etiam indicatur per verba *dividere genus*, *dividere speciem*, nempe, illud in suas species, hanc in sua individua.

Contraria contrariis curantur. Axioma. Quia contraria ex eodem subjecto se mutuo expellunt, quod tam valet in physicis, quam in moralibus.

Contrariorum contrariae sunt causae. Axioma. Quia cum sint opposita requirunt oppositam, aut dissimilem virtutem sui productivam. Quod intellige de causis *per se*, non de causis *per accidens* concurrentibus, neque de causis liberis: potest enim volitio, et nolitio ejusdem objecti ab eadem voluntate successive produci. Possunt etiam haberi ab eadem causa necessaria effectus aliquo modo oppositi, si subjecta sint diversimode disposita, ut ab eodem sole habetur induratio luti, et liquefactio cerae.

Convertens propositio dicitur ea, quae ab al-

tera deducitur transponendo subjectum et praedicatum istius: e. g. nullus homo est leo; ergo nullus leo est homo. Secunda haec dicitur *convertens*, prima vero *conversa*.

Ad Convertentiam dici, illis adaptatur, quorum neutrum potest sine saltem tacita mentione alterius significari: ita *ad convertentiam* dicuntur dominus et servus.

Converti illi termini dicuntur, quorum unus de alio affirmari potest, et vicissim hic de illo. Tales sunt in sensu metaphysico e. g. ens, bonum, nam omne ens est bonum, et omne bonum est ens. V. *Transcendentale*.

Corporea, sive *Corporalia per attributionem*. V. *Spiritualia*.

Creatio. V. *Eductio*.

D

Decretio. V. *Motus*. 3.

Decretum attemperativum, relictivum, commissivum, indifferens vocatur decretum, quo Deus, secundum aliquos philosophos et theologos decernit concurrere cum causis liberis; quia Deus per hoc decretum *attemperat* se naturae, et indoli voluntatis creatae, *relinquit*, et *committit* ei determinationem, et reddit omnipotentiam *indifferenter* applicatam ad quodvis extremum.

Demonstratio. V. *A Priori*. 2.

Denominative. V. *Formaliter*. 4. *Specificative*.

Descensus terminorum est consequentia ducta a termino communi, ad alium minus communem, sive etiam singularem sub illo contentum: e. g. omnis homo est animal; ergo hic homo est animal. *Ascensus* e contrario est consequentia ducta a terminis minus commu-

nibus et singularibus ad terminum communem, qui illa sub se comprehendat: e. g. singuli Evangelistae sunt sancti; ergo omnes Evangelistae sunt sancti.

Determinate aliquid facere significat illud et non aliud per actionem suam respicere; *Determinative* vero facere significat determinare causam illius, ut ipsum producat. Sic qui librum a te petit, te movet ad aliquid determinate volendum, sed non movet *determinative*, idest, non te determinat; determinatio enim non ab illo, sed a libera tua voluntate dependet.

Deus et natura nihil faciunt frustra. Axioma. Quia hoc aliquid imperfectionis importaret, et quamvis nobis aliqua superflua, imo vitiosa appareant, ut gibbus in homine, haec tamen ipsa conducunt ad bonos fines, licet nobis ignotos.

Dictum in propositione modali dicitur propositio ipsa absoluta: e. g. in hac propositione *Petrus nunc studet*, *Nunc* est *modus*, *Petrus studet*; *dictum*.

Differentia. V. *Metaphysica Essentia*. 1. V. *Principium*. 1.

1. *Directe* aliquid cognoscitur, quando primo cognoscitur in se: *Reflexe* vero, quando cognoscitur in alia cognitione de illa re habita; e. g. visum hominem *directe* cognosco, at visa ejus imagine, *reflexe*, quia tunc hominem cognosco per cognitionem imaginis.

2. *Directe* id dicitur intendi in quavis actione, quod *primario* et *ratione sui* intenditur. Correlativum habet *indirecte*, quod dicitur de illo, quod tantum ratione alterius intenditur, et quasi *per accidens*. Sic Logica *directe* agit de operationibus intellectus, *indi-*

recte de signis, vocibus etc. Item in moralibus *directe* intendit homicidium, qui illud mandat; *indirecte*, qui illius aliquam causam ponit, ut ebrietatem, ex qua illud sequatur.

Directive concurrere. V. *Efficienter.*

Dispositive. V. *Formaliter.* 4.

1. *Distinctio* consistit in eo, quod unum non sit aliud. Distinctionis variae sunt divisiones, quae pro auctorum intelligentia notari praestat.
2. *Distinctio absoluta* datur inter duas res, quarum neutra est modus alterius, ut inter lapidem et aurum. *Distinctio modalis* datur inter rem et modum ejus, ut inter corpus et ejus figuram.
3. *Distinctio adaequata* datur inter totum et totum, e. g. inter solem et lunam. *Inadaequata* datur inter totum et ejus partem e. g. inter manum et unum e digitis ejus. Distinctio inadaequata dicitur etiam *includentis et inclusi*.
4. *Distinctio rationis ratiocinantis* datur, quando mens nostra concipit distincta, quae talia a parte rei non sunt sine ullo fundamento in re sic distinguendi, ac proinde tota distinctio a ratiocinante pendet: e. g. dum in una eademque re rationem subjecti et praedicati veluti diversa attributa concipimus, ut dum dicimus: homo est homo; vel dum eandem rem concipimus per conceptus synonimos, ut si dicimus: homo est animal rationale, in qua propositione veluti distinguimus hominem ab animali rationali; quo casu si unus conceptus sit explicatio alterius, ut in exemplo dato, dicitur etiam distinctio rationis penes *implicitum et explicitum*.

5. *Distinctio rationis ratiocinatae* habetur, quando mens nostra concipit distincta, quae talia quidem vere non sunt, sed id facit cum fundamento in re. Hoc autem fundamentum consistit vel in foecunditate objecti ad operationes valde inter se diversas, ut ignis, qui indurat lutum, et liquefacit ceram: vel in perfectione objecti, quae perfectionibus multis alibi dispersis aequivalet, ut Deus, cujus perfectio aequivalet, imo eminenter continet quidquid perfectionis in creaturis est; vel in reali similitudine, simulque dissimilitudine talis objecti cum aliis, ut homo, qui est similis, et dissimilis bruto; vel in tenuitate, seu debilitate nostrorum conceptuum, ut accidit cum homo procul visus cognoscitur solum per conceptum *corpus*, tum propius accedens per conceptum *animal*, deinde per conceptum *homo*, ac demum per conceptum *talis hominis*, e. g. Petri. In quolibet ex fundamentis hisce simul cum imperfectione intellectus humani, qui nequit unico intuitu totam rei perfectionem bene concipere, consistit fundamentum distinctionis *rationis ratiocinatae*. Fundamentum hoc vocatur etiam *fundamentalis distinctio rationis*.

6. *Distinctio realis* est, quae rebus convenit independenter ab operatione intellectus, ut inter animam et corpus hominis. *Distinctio rationis* est, quae rebus convenit per operationem intellectus concipientis ut distincta, quae talia a parte rei non sunt, ut inter attributa Dei.

7. *Distinctio realis* a Scotistis subdividitur in *realem entitative*, sive *absolute* et *stricte realem*, et in *formalem ex natura rei*. Illa datur inter rem, et rem, ut inter Caesarem,

et Alexandrum. Altera datur inter *formalitates* (ita vocant notas essentiales et attributa) ejusdem rei, ut inter animalitatem et rationalitatem hominis. V. *Gradus metaphysici*. Istae porro formalitates per Scotistas *ex natura rei*, sive *a parte rei* formaliter distinguuntur, si ipsae sint diversimode definibiles, vel si una a sua quidditate formali (V. *Quidditas*) alteram excludat, vel uni in quantum tali conveniat aliquid, quod alteri in quantum tali non convenit. Totum hoc patet in proposito exemplo animalitatis et rationalitatis; nam et diversimode definiuntur, et dici non potest: *Animalitas, quia est animalitas est etiam rationalitas*, et vicissim; insuper animalitati ut tali, convenit similitudo cum brutis, quae similitudo non convenit rationalitati ut tali. Quando ergo ista verificentur non dabitur quidem distinctio realis stricte talis, inquiunt Scotistae, quia illae formalitates non sunt res realiter distinctae, sed sunt formalitates ejusdem rei inter se realiter identificatae, et propterea inseparabiles; dabitur tamen distinctio formalis ex natura rei, idest, independenter ab intellectu nostro verificabitur a parte rei, quod una formalitas non sit alia, et uni conveniat quod alteri non convenit.

8. *Distinctio virtualis impropria, sive extrinseca* consistit in aequivalentia unius rei multis per hoc, quod una res in se identificet perfectiones, quae multiplicantur in rebus aliis, vel praestet varios effectus, qui praestari solent a multis, vel causet in hominis mente diversitatem conceptuum. Distinctio haec coincidit cum *fundamento distinctionis rationis ratiocinatae*. V. haec verba.

9. *Distinctio virtualis propria et intrinseca* est aequivalentia distinctionis realis, sive est talis virtus et capacitas, ut licet attributa sint realiter identificata, eadem tamen possint suscipere praedicata contradictoria, ac si illa essent totaliter distincta: e. g. animal et rationale hominis licet sint unum et idem, neque ullam habeant actualem distinctionem a parte rei, ut volunt Scotistae, tamen intrinsecam virtutem et capacitatem habent, ut alterum dicatur et sit a parte rei simile bruto, alterum non simile, perinde ac si forent duo subjecta realiter distincta. Aliis verbis distinctiones hae explicari solent. *Impropria* est aequivalentia unius rei indistinctae pluribus rebus distinctis, sed non qua distinctis, adeoque non ut verificantibus praedicata contradictoria. *Propria* est unius rei indistinctae aequivalentia pluribus rebus distinctis quatenus distinctis, et praedicata contradictoria verificantibus. *Distinctio virtualis propria* etiam in rebus creatis asseclas habet praesertim Thomistas.

Primo-Diversa illa sunt, quae in nullo genere, nisi ad summum universalissimo genere entis conveniunt, ut substantia et modus.

Duratio est ultima determinatio formalis, qua fit, ut res sit potius hoc tempore, quam alio, sive quae rem tali momento temporis affigit, eo modo quo ubicatio tali puncto spatii. Duratio juxta aliquos e Peripateticis est accidens modale realiter distinctum a re et tempore (V. *Accidens*); juxta alios consistit tantum in simultanea existentia rei et talis temporis.

E

Eductio, sive educi aliquid de alio significat aliquid ita fieri, ut necessarium sit subjectum, in quo illud producatur et conservetur; sive, quod idem est, eductio est actio, quae aliquid producit ex praesupposito subjecto. Ita dum ignis ex praesupposita materia v. g. ligno gignitur, dicitur ignis de ligno educi. Imo omnes actiones creaturarum, quae aliquid producant, eductiones sunt, cum nihil causae creatae valeant efficere sine materia praeexistente. Materia autem haec praeexistens vocatur *subjectum sustentationis*; nam sustentat illud, quod producitur et conservatur dependenter ab ea, eo fere modo, quo fundamentum domus domum ipsam sustentat superimpositam. Eductioni opponitur *Creatio*, quae rem ex nihilo producit, sive per quam res producitur ex nihilo tum *sui*, tum *subjecti praesuppositi*.

Effectus formalis est effectus causae formalis. *Primarius*, qui et *intrinsecus* dicitur, est compositum concretum, vel denominatio resultans ex forma unita subjecto capaci: e. g. *effectus formalis primarius* et *intrinsecus* caloris, quo aqua calefit, est aqua ipsa calida; ita etiam homo sanctus est *effectus formalis* gratiae unitae homini. *Secundarius* vero, qui et *extrinsecus* dicitur, est quicumque effectus sive positivus, sive negativus, qui ex unione formae cum subjecto ita resultat, ut adaequate distinguatur a forma, sive ut formae maneat extrinsecus, ut in exemplis adductis expulsio frigoris in aqua, deletio criminum in homine.

Effectus. V. *Causa sublata*.

Efficienter, *effective*, *elicitive* ad aliquid concurrere dicitur de illo, quod immediate exequitur et efficit opus. Correlativa sunt haec: *Directive* concurrere, quod dicitur de illo, quod ostendit regulam seu artificium, quo res fieri debet; *Moraliter*, quod dicitur de illo, quod illuminat, invitat, inclinat; *Imperative*, quod dicitur de imperante effectionem operis; *Finaliter*, quod dicitur de fine actionis; e. g. Judicia producuntur ab intellectu *efficienter*, seu *elicitive*; *imperative*, et *moraliter* cum sunt libera, a voluntate applicante intellectum; a Logica *directive*; a fine acquirendi scientiam *finaliter*. V. *Formaliter*. 4.

Elementa vulgaria sunt: Terra, aqua, aer, ignis, quia sunt, juxta veteres, generalia quaedam semina caeterorum omnium corporum, saltem sublunarium, quae dicebantur *mixta*. Ex istis, quae conveniunt inter se in aliqua ex iis qualitatibus, quae primae dicuntur, (V. *Primae qualitates*) ut aer et aqua, quibus convenit humiditas et frigus, licet diverso gradu, dicuntur *symbola*; quae vero in nulla qualitate conveniunt, ut ignis et aqua, dicuntur *asymbola*. Quia vero corporum species sunt longe plures quam diversae uniones ferant quatuor elementorum, hinc praeter ea admittebantur olim semina quaedam corporum a Deo initio mundi producta, quae dispersa serventur in regionibus elementorum, veluti in communibus seminariis, quae sint pro complemento ad talem, vel talem speciem corporum, quae producuntur. Ista semina vocabantur etiam a chymicis *spiritus*.

Elevari dicitur res cum per auxilium Dei fit

potens assurgendi ad munus superioris ordinis, vel ad effectum extra naturalem ejus sphaeram collocatum; ut intellectus humanus ad visionem intuitivam Dei.

Eminenter. V. *Formaliter*. 1.

Ens rationis pure objectivum est chymera, sive res impossibilis, quatenus aliquo modo est objectum cognitionis humanae, ut circulus triangularis.

Ens relativum et absolutum. V. *Relatio*. 1.

Entia non sunt multiplicanda sine necessitate; sive Frustrà fiunt per plura, quae fieri possunt per pauciora. Axiomata. Tum quia secus aliquid fieret inutiliter, tum quia res, quo est simplicior, eo est perfectior, caeteris paribus.

Entitates absolutae. V. *Modus*. 3.

Entitative significat rem considerari in tota et nuda sua entitate. Correlativum habet *connexive*, quod indicat aliquid verificari ratione connexionis unius rei cum alia. Sic corpus *entitative* est incapax sentiendi, et iners, sed *connexive*, scilicet, ratione connexionis cum anima est capax sentiendi, ac se movendi.

Esse ultimum rei est illud ultimum instans temporis, quo res existit. *Primum non esse rei* est illud primum instans temporis, quo res amplius non existit; hoc dicitur etiam *ultimum instans extrinsecum existentiae*.

Esse secundum. V. *Secundum*.

Esse est propter operari. Axioma, cui similia sunt haec: *Unumquodque est propter suam operationem; Unumquodque sicut se habet ad esse, ita se habet ad agere; Modus operandi sequitur modum essendi*. Quorum ratio est quod esse, sive essentia cujusque rei ordinatur ad operationem sibi propriam

et proportionatam, et ipsa essentia rei est principium activum operationis. V. *Modus*.

Essentiae rerum consistunt in indivisibili. Axioma. Scilicet, nullum praedicatum essentiale potest ab alicujus rei essentia detrahi, vel illi addi sic, ut salva maneat eadem essentia.

Essentialiter dicitur aliquod praedicatum convenire subjecto, sine quo subjectum nec esse, nec concipi potest, ut rationalitas respectu hominis, unde etiam homo dicitur *essentialiter* rationalis. Correlativum habet *Accidentaliter*, quod dicitur de illo praedicato, sine quo res saltem concipi potest, ut albedo, rotunditas. V. *Formaliter*. 3.

Exemplariter. V. *Formaliter*. 4.

Exercite. V. *Signate*.

Exercitium e. g. intelligendi, ambulandi, vel aliud agendi indicat actum ipsum intelligendi, ambulandi, vel aliud agendi.

Exercitum idem ac actuale, sive in actu esse.

Exigitivum, vel *exactivum* idem ac exigens. Ita ens supernaturale definitur id, quod superat *vires activas* et *exactivas* naturae; nempe, quod superat id, quod natura suis viribus agere, et a suo auctore exigere potest.

Expenetrata dicuntur, quae non sunt compenetrata.

Exponens propositio illa est, quae additur ad explicationem alterius propositionis explicatione indigentis, quaeque *exponibilis* dicitur. Triplex praesertim species propositionum exponibilium a veteribus distinguebatur. Prima est exponibilis *exclusiva*, estque ea, quae habet particulam exclusivam, ut *tantum*, *dumtaxat*, *solum*, quae particula indigeat explicatione: e. g. *Petrus est tantum logi-*

cus. Exclusiva hujusmodi exponitur per copulativam, e. g. *Petrus est logicus, et nihil aliud*. Copulativae prima pars: *Petrus est logicus*, dicitur propositio *praejacens*; altera: et *nihil aliud*, vocatur *secunda exponens*. Alia species exponibilium est propositio *exceptiva*; nempe, quae habet particulam, *praeter, nisi*, aut similem explicatione indigentem. Tertia species est propositio *reduplicativa*, habens, scilicet, unam ex his, vel similibus particulis: *ut, prout, quatenus, in quantum*, quae sit explicanda.

Exponere idem ac explicare.

Extensive et *Intensive* potissimum dicuntur de qualitate et quantitate. Extensio enim qualitatis, v. g. caloris tunc fit, quando calor extenditur ad plures partes subjecti. *Intensio* vero tunc fit, quando in eadem parte subjecti ponuntur plures gradus qualitatis ejusdem. Sic calor ut sex in sola manu est intensior calore, ut quatuor in toto corpore; at hic est illo extensior.

Extraneum. V. *Proprium*. 2.

F

In Fieri res esse dicitur, dum incipit esse, sed nondum tota est. *In facto esse*, dum est *complete* in rerum natura cum iis partibus et constitutivis, quibuscum durat et permanet. Ita pictura est *in fieri*, dum pictor signat et pingit tabulam; *in facto esse* vero, dum jam picta est.

Finaliter. V. *Formaliter*. 4.

Finaliter concurrere. V. *Efficienter*.

Finalizatio dicitur illa ratio, quae movet tamquam finis assequendus. Ita e. g. bonitas

Dei, quatenus ejus possessio est beatitudo nostra, est *finalizatio*, seu ratio motiva bonorum operum, quae fiunt ad Deum assequendum.

1. *Finis est causa causarum*. Axioma, quia intentio finis obtinendi movet alias causas ad operandum pro fine obtinendo, ut Roma videnda movet ad omnia itineris media.

2. *Finis objectivus*, seu *finis qui* sic specialiter dictus, est bonum, quod consequi volumus, ut beatitudo in viatoribus.

3. *Finis qui*, dicitur ille, quem agens intendit assequi: e. g. salus, quam aeger intendit. *Finis cui*, dicitur persona, vel subjectum, cui procuratur *finis qui*: e. g. aeger ipse, cui sanitas procuratur.

4. *Finis* vero *formalis, seu finis quo*, est actualis consecutio ipsius boni, ut beatitudo ipsa in beatis.

1. *Forma accidentalis* juxta Peripateticos est illa, quae advenit subjecto completo in esse substantiae. Talis e. g. rotunditas, albedo, quae subjectum, cui insunt, supponunt jam completum in esse talis, vel talis substantiae, sicque illud accidentaliter solum perficiunt. V. *Actus formalis*.

2. *Forma corporeitatis*, quam multi ex antiquis admittebant in corporibus animalium, multi etiam in corporibus viventium omnium, est ipsa organizatio partium corporis, per quam ipsum est aptum, et ultimo dispositum ad recipiendam animam. Hanc organizationem fingebant illi tamquam substantiam distinctam a corpore, et ideo appellabant etiam *organizationem substantialem*.

3. *Forma dat esse rei*. Axioma. Quia forma materiam ex se indifferentem in certa specie

constituit, sicque in re morali actiones indifferentes per intentionem agentis accipiunt certam speciem virtutis, aut vitii.

4. *Forma mixtionis* est juxta veteres quaecumque forma corporis sublunaris, eo quod in tali corpore mixta continentur vel formaliter, vel virtualiter quatuor elementa, terra, aqua etc.

5. *Forma per analogiam* cum forma substantiali veterum (V. N. seq.) dicitur in compositis artificialibus quidquid ea principaliter perficit, et collocat in tali determinata specie rerum. Sic lignum, marmor, metallum, vel alia quaevis materia a figura recipit esse et perfectionem statuae, unde in iis figura dicitur eorum forma. Imo in qualibet re etiam partibus distinctis carente, attributum, quod primarium videtur, et ipsius rei distinctivum forma saepe appellatur. Hinc etymologia *formalitatum*. V. *Gradus Metaphysici*. Hinc etiam multae significationes adverbii *formaliter*.

6. *Forma substantialis* apud Peripateticos est substantia a materia distincta, de se ordinata, ut cum materia prima constituat corpus naturale tamquam potissima corporis *differentia physica*; scilicet, cum materia sit indifferens ad quodlibet compositum, a forma sibi unita determinatur, ut sit vel lapis, vel canis, vel lignum. Formae substantiales tot sunt apud illos, quot sunt corpora diversa. Forma substantialis a recentioribus passim rejicitur, nec non a quibusdam antiquis, qui *Corpusculares* dicebantur, totam corporum diversitatem unice repetentibus a diversa materiae modificatione. Secundum istos ea forma substantialis est, quae cum subjecto, cui

advenit unum per se constituit, seu quod materiam determinat ad certam substantiam. V. *Actus formalis*.

7. *Qui dat Formam dat consequentia ad formam*. Axioma. Quatenus, nempe, rei forma, seu id quod constituit rem in esse talis rei, connexas habet proprietates ipsam consequentes, quo sensu etiam dicitur: *Causa causae est causa causati*.

Forma generatim quid sit, V. *Physica Essentia*.

Formale est quod gerit munus formae, cui correlativa sunt; *materiale*, quod, nempe, gerit munus materiae; *accidentale*, quod, nempe, est accidens. V. *Formaliter*, tot enim significationes, et correlativa habet verbum *formale*, quot *formaliter*. Generatim autem loquendo, ajebant Dialectici, nomen *formale* non alienat, sed signat magis proprietatem nominis, cui adjungitur; idest, ostendit illud nomen sumendum esse in significatione ipsi magis propria.

1. *Formaliter* aliquando sumitur pro *mentaliter*, nempe, secundum formalitates, quas sola mente distinguimus. V. *Gradus Metaphysici*. *Formaliter* sic sumptum correlativum habet *realiter*. Ita omnipotentia et sapientia Dei non *realiter*, sed *formaliter* distinguuntur.

2. *Formaliter* interdum dicitur de re considerata in se ipsa, seu in propria entitate. Tunc autem habet varia correlativa, prout varia sunt illa, cum quibus res quaeque conferri potest. Si enim confertur cum effectu, correlativum erit *efficienter*, *causaliter*, vel *vialiter*. Ita e. g. cibus dicitur vita hominis, non *formaliter*, sed *efficienter*; ita etiam

pharmacum dicitur hominis sanitas. Si confertur cum objecto, correlativum erit *objective*; ita Deus dicitur spes hominis justi non *formaliter*, sed *objective*, scilicet, Deus non est spes hominis, sed objectum spei. Si confertur cum exemplari, instar cujus res facta sit, correlativum erit *exemplariter*. Sic imago Caesaris in pictoris imaginatioue existens concurrit ad picturam imaginis Caesaris non *formaliter*, sed *exemplariter*. Si confertur cum fine, correlativum est *finaliter*; ita felicitas aeterna dicitur hominem ad recte faciendum movere non *formaliter*, sed *finaliter*; nempe, ut finis assequendus. Si confertur cum alia re secum connexa, cujus existentia ab illa inferatur, vel pure illam comitetur, correlativum erit *arguitive*, *illative*, *connexive*. Ita in fumo cognoscimus ignem non *formaliter*, sed *arguitive*. Si confertur cum re, cujus existentia illi imputetur, correlativum erit *imputative*. Ita homicidium suadens homicida est nou *formaliter*, *sed imputative*. Si confertur cum re, cujus sit radix, correlativum erit *radicaliter*; ita in amore proprio inordinato omnia fere mala dicimus consistere non *formaliter*, sed *radicaliter* Si confertur cum illis, qnae sunt dispositio ad illam rem habendam, correlativum erit *dispositive*. Ita ignis habetur per siccitatem ligni non *formaliter*, sed *dispositive*. Si coufertur cum re, a qua aliquam denominationem accipiat, correlativum erit *denominative*. Ita aliqua parte corporis formaliter aegra, homo ipse, sive totus homo dicitur aeger *denominative*.

3. *Formaliter* interdum est idem ac *vere* et *proprie*, et tunc correlativa habet: *apparen-*

ter, *metaphorice*: e. g. prata ridere dicuntur *non formaliter*, sed *metaphorice*. V. *Identice*.

4. *Formaliter* subinde significat idem ac *essentialiter*, ita ut praedicatum, quod dicitur convenire subjecto *formaliter*, ingrediatur subjecti essentiam et definitionem. Sic homo est *formaliter* animal. *Formaliter* sic sumptnm varia habet correlativa juxta varios respectus, sub quibus considerari potest essentia rei. Nam potest essentia conferri cum praedicatis accidentalibus, et tunc correlativum est *accidentaliter*. Ita homo dicitur, non *formaliter*, sed *accidentaliter* albus. Potest essentia conferri cum attributis, sive partibus rei, quae sunt veluti materia subjecti indifferens ad illud, aut aliud constituendum, et tunc correlativum est *materialiter*. Ita homo dicitur caro *materialiter*, et in moralibus occisio hominis ab ebrio facta dicitur peccatum *materialiter*, non *formaliter*.
5. *Formaliter* sumitur effectus, quando spectatur secundum se. *Radicaliter* autem, vel *Fundamentaliter*, quando spectatur secundum causam, radicem, vel fundamentum. Sic risibilitas sumpta *formaliter* est proprietas hominis, et a rationalitate per mentem distinguitur; sumpta vero *radicaliter* idem est ac rationalitas, nam rationalitas est radix risibilitatis.
6. *Formaliter*, *Virtualiter*, *Eminenter* dicuntur de causis prout continent perfectionem sui effectus. Effectus enim contineri dicitur *formaliter* in causa, quando natura effectus, qui producitur, reperitur in ipsa causa. Sic calor continetur *formaliter* in igne, quia ignis calorem, quem producit, etiam in se conti-

net, juxta Peripateticos. Effectus continetur *virtualiter* in causa, quando causa potest quidem talem effectum producere, sed natura effectus in ipsa causa non reperitur; sic piper, vinum e. g. continent *virtualiter* calorem, quem producunt in homine, sic etiam statua continetur in artifice. Denique *eminenter* effectus continetur in causa, quando causa multo est perfectior effectu, sublatis, scilicet, imperfectionibus, quae sunt in effectu. Ita Deus *eminenter* continet creaturarum perfectiones. *Æquivalenter* ab aliquibus effectus contineri dicitur in causa, quando causa est aequalis effectui.

Formaliter. V. *Specificative*.

Fundare significat esse fundamentum: e. g. diversitas effectuum alicujus rei fundat diversitatem conceptuum, scilicet, est fundamentum diversitatis conceptuum.

G

1. *Generatio* definitur a veteribus productio substantiae ex praesupposito subjecto. Nimirum ipsis generatio non de solis viventibus dicebatur, idemque sonabat ac eductio formae substantialis cujuscumque. V. *Eductio*.
2. *Generatio conversiva* est ea, per quam subjectum transfertur de una forma in aliam, ut dum lignum evadit ignis.
3. *Generatio mutativa* est ea, per quam subjectum, sive materia praesupposita in generatione transit a negatione alicujus formae ad positionem ipsius; ut dum aer de tenebroso fit lucidus.
4. *Generatio pura, simplex, praecisa* est ea, per quam corpus producitur ex materia tunc

primum creata, in qua proinde nec privatio, nec alia forma praecessit. Tales fuissent juxta Peripateticos generationes factae in primo instanti creationis mundi.

5. *Generatio* vero *viventium* est ex D. Thoma: origo viventis a vivente principio conjuncto in similitudinem naturae. Dicitur *origo*, idest requirens verum influxum, sive sit causalitas, sive secus, ut ita comprehendat generationem Verbi a Patre. Additur: *principio conjuncto*, quia principium vivens in ipso generationis momento debet esse proli conjunctum per aliquid proprium sui, quod maneat in genito. Sic in Filio Divino est eadem natura Patris, et in humanis materia seminis et sanguinis parentum. Tandem illa verba: *in similitudinem naturae* significant ex vi originis debere per se in prolem refundi convenientiam naturae cum suo principio maximam, quae dari potest inter supposita distincta: videlicet, in Divinis convenientiam identitatis in natura; in creatis autem convenientiam similitudinis specificae.

6. *In Generatione terminus a quo*, est status, quem subjectum generationis relinquit: *terminus ad quem*, est status, quem subjectum generationis acquirit, sive ad quem transit.

1. *Genus*. V. *Metaphysica Essentia*. 1.

2. *Genus subjectum* appellatur objectum formale alicujus scientiae, ut respectu Mathematicae, quantitas.

Gradus Metaphysici dicuntur ea praedicata, quibus gradatim ascendimus ab infima ratione individui, veluti a basi ad supremam usque rationem entis. In Petro v. g. haec praedicata inveniuntur, sicut in quolibet etiam individuo speciei humanae: homo, animal,

vivens, corpus, substantia, ens. Gradus isti vocantur etiam *formalitates*.

H

Habere sic sumptum antonomastice duo potest significare: primo habere aliquem ornatum circa se arte, vel industria quaesitum, ut esse armatum, togatum, et sic *Habere* pertinet ad decimum *praedicamentum*. Secundo habere aliquid modo quocumque, ut habere divitias, servos, amicos, scientiam, et sic *Habere* pertinet ad quintum *postpraedicamentum*. V. *Haec verba*.

Habitualiter. V. *Actualiter*.

Habitudo est aptitudo, relatio, sive respectus, capacitas ad aliquid. Hinc intelligitur distinctionis sensus: *quoad entitatem, quoad habitudinem*. Quando consideratur in re quidditas, seu essentia, tunc res consideratur, *quoad entitatem*: quando attenditur relatio, potentia, seu capacitas ad aliquid, tunc consideratur *quoad habitudinem*. Sic inter Deum et creaturam non datur proportio *entitatis*, sed *habitudinis*; scilicet entitas Dei et entitas creaturae infinite distant, ideoque non habent proportionem; potest tamen creatura attingere Deum per cognitionem et amorem, et ad Deum referri potest; hinc habere dicitur proportionem *habitudinis*.

Habitus est qualitas, quae potentiae supervenit, et permanenter adhaeret, ut ipsam in operando adjuvet. *Habitus per se infusus*, de quo Theologi, a solo Deo producitur, datque simpliciter *posse*, quia potentiam elevat ad actus, quos ipsa propriis naturae vi-

ribus assequi non valet, v. g. habitus fidei, caritatis. *Habitus acquisitus* repetitione actuum comparatur, datque solum *facile posse*, quia solum praestat potentiae, ut propensius, et minori conatu eliciat illos actus, quos alias sine habitu elicere potest; v. g. pulsandi citharam, legendi, scribendi. *Infusus* est habitus praecedens omnem actum; *Acquisitus* fit ex repetitis actibus, ut habet Axioma.

Haecceitas. V. *Principium Individuationis*.

Hypothetica propositio. V. *Categorica*.

Hypostasis. V. *Subsistentia*.

I

Idem de eodem secundum idem significant conditiones necessarias, ut contradictio verificetur. Ut enim duae propositiones sint contradictoriae debet ex illis una affirmare, altera negare idem praedicatum de eodem subjecto, secundum eundem respectum. Ita contradictoriae sunt hae duae: *Aurum est lucidum, aurum non est lucidum*.

Idem manens idem semper est natum facere idem. Axioma. Videlicet: Causa manente eadem, et nullatenus mutata, iidem effectus haberi debent.

Identice significat identitatem, scilicet, hoc, quod plura sint unum et idem; v. g. vis liquefaciendi in sole eadem est *identice* cum vi indurandi, seu est unum et idem. Huic correlativa sunt *formaliter, reduplicative*. V. *Materialiter*. 1.

Identificari plura inter se est unum et idem esse, licet diversimode concipiantur; ut intellectus et voluntas in homine, sapientia,

et omnipotentia in Deo. *Identificationi* opponitur *Distinctio realis*. V. *Distinctio*.

Identitas in eo consistit, ut ea, quae a nobis concipiuntur ut unum et aliud, revera sint idem inter se, sive quibus una sit *entitas*. Alia est *realis*, quae rebus convenit independenter ab operatione intellectus, ut ea, quae convenit attributis Dei. Alia est *rationis*, quae a certo quodam rationis actu provenit, vel in eo actu consistit; ut dum eandem concipimus naturam Petri ac Pauli, licet ipsi naturam habeant realiter distinctam. Identitas *rationis* potius est similitudo. *Identitati* opponitur *Distinctio*. V. *Distinctio*.

Identitas habet divisiones omnes, quas habet *Unitas*. V. *Unitas*.

Identitas etiam vulgo sumitur pro convenientia quacumque inter duo sive similitudinis, sive aequalitatis; sic natura humana dicitur eadem in omnibus hominibus; sic etiam duo pondera aequalia dici possunt eadem.

Ignoti nulla cupido. Axioma, quod ab altero confirmatur: *Nil volitum, quin praecognitum*.

Illative. V. *Formaliter*. 4.

Immediatio virtutis habetur, cum aliquid agit in objectum distans per aliquid in ipsum immissum; ita ignis, dicebant, agit in distans per calorem. *Immediatio suppositi* habetur, quando agens est contiguum illi, quod recipit actionem, vel illud tangit; ita e. g. ignis applicatus stuppae.

Imperative concurrere. V. *Sufficienter*.

Implicite et *explicite* in actibus intellectus idem sonant ac *confuse* et *distincte*. Sic notae essentiales hominis cognoscuntur *impli-*

cite in definito *Homo*, *explicite* vero in definitione *Animal rationale*. *Implicite* et *explicite* in actibus voluntatis sumitur pro *directe* et *indirecte*. Qui vult se vino implere, vult *implicite* ebrietatem: si vero bibat eo fine, ut se inebriet, vult ebrietatem ipsam *explicite*.

Impraescindibiliter significat non posse fieri *praecisionem*.

Ab Impossibili sequitur quodlibet. Axioma, cui simile est aliud: *Dato uno absurdo caetera accidunt;* nimirum ab impossibili qua tali tam verum, quam falsum potest deduci, ut si ponas hominem mori posse in gratia et in peccato, inferre licebit illum salvandum esse et non salvandum, itemque damnandum et non damnandum. Praeterea in scientiis, posito uno falso fundamento, et falsitate pro veritate admissa, absurda quaeque sequi possunt. Valet etiam in moralibus; ut si admittas hominem non esse in agendo liberum, admittes etiam neque mereri, neque demereri.

Imputative. V. *Formaliter*. 4.

Inadaequate. V. *Adaequate*.

Distinctio Includentis et Inclusi. V. *Distinctio*.

Ab Indifferenti ut indifferenti nihil determinatum oriri potest. Axioma, cui consonat illud D. Thomae: *Nihil quod est ad utrumlibet exit in actum, nisi per aliquid determinetur ad unum*. Oportet enim ad habendum actum, ut indifferentia auferatur, et ponatur determinatio ad aliquid sive ab extrinseco, sive ab intrinseco.

Indirecte. V. *Directe*.

Indistantia penetrationis consistit in hoc, quod

duae res sint inter se indistantes per hoc, quod penetrentur, sive quod sint in eodem loco. *Indistantia continuitatis, vel contiguitatis* consistit in hoc, quod duae res sint inter se indistantes per hoc, quod sint in locis immediatis sine intervallo.

Individualitas. V. *Principium*. 1.

Inexistere idem ac existere in aliqua re; v. g. accidentia inexistere dicuntur substantiae, idest, existunt in substantia. Hinc intelligitur quid sit:

Inexistentia, sive Inalietas.

Infinitanter sumitur particula *non* in aliqua propositione, si in ea afficiat *subjectum*; sumitur vero *neganter*, si afficiat *verbum*, seu *copulam*; e. g. Non homo currit, si habeat hunc sensum: homo non currit, accipitur *neganter*; si vero hunc alium: Quod non est homo currit, accipitur *infinitanter*, quia subjectum evadit infinitum, seu indefinitum.

Infiniti ad finitum non est proportio. Axioma. Hinc quando de infinito est sermo non valent rationes et proportiones a finitis desumptae, quia ibi conceptus plene alius formandus est.

Infinitum Categorematicum, sive in actu est illud, quod infinitatem actu positam habere concipitur, ut si concipiatur existens infinita hominum multitudo. *Syncategorematicum*, sive in *potentia* illud est, cujus partes non habent infinitatem nisi in augmento possibili, quatenus plures et plures superaddi possunt sine fine, licet nunquam perveniant ad infinitatem actualem, sed semper sint finitae in infinitum; vel etiam quatenus ita superaddentur de facto, ut nulla unquam futura sit ultima; ita aeternitas *a parte post*, quae con-

venit Petro in coelo, Judae in inferno, importat durationem *syncategorematice* infinitam.

Infinitum Syncategorematice explicari etiam solet per haec verba: *Non tot quin plura*.

Infinitum extra genus, sive *per essentiam* est ens infinitum actualiter in omni genere perfectionis, quale solum Deus est.

Informare dicitur de forma, quae unita materiae, vel subjecto cuivis, illud constituit in determinata quadam rerum specie. Hinc liqueat quid sit *Informatio*.

Informatio. V. *Materializatio*.

Integre. V. *Adaequate*.

Intellectus agens dicitur intellectus, quatenus et ipse efficit speciem impressam, qua juvetur ad efficiendam expressam. *Intellectus passivus*, sive *passibilis* dicitur intellectus, quatenus recipit species impressas priusquam efformet cognitionem, et dicitur etiam intellectus *possibilis*, eo quod potens sit recipere rerum omnium species. V. *Species*.

Intelligentiae assistentes sunt Angeli a Deo, juxta veteres quosdam, deputati ad mundi regimen.

Intentio interdum idem sonat ac cognitio.

Intentionaliter idem ac *mentaliter*.

Primo-Intentionaliter, sive *Realiter* sumitur res, quando consideratur secundum ea, quae ipsi conveniunt a parte rei, ut cum dico: homo est animal. *Secundo-Intentionaliter* sumitur res, quando consideratur secundum denominationes extrinsecas, quas accipit ab actu intellectus, ut cum dico: homo est species, animal est genus; nam istae denominationes proveniunt ab operatione intellectus abstrahentis et concipientis unum praedica-

tum tamquam genus, aliud tamquam speciem. Hinc intelligitur, quinam sint termini: *Primae Intentionis*, *Secundae Intentionis*.
Intranscendentes. V. *Transcendentales*.

L

Latio. V. *Motus*. 3.
Libertas exercitii est eadem ac *contradictionis*, per quam, scilicet, habetur potentia ad quodlibet ex contradictoriis, ut facere bonum, et non facere. *Libertas specificationis*, vel *quod ad speciem* eadem est, ac *contrarietatis*, per quam, scilicet, habetur potentia ad quodlibet ex contrariis, ut facere bonum et malum.
Locus extrinsecus est extrema superficies corporis aliud ambientis; sic concava superficies vasis aqua pleni est locus extrinsecus aquae. *Locus intrinsecus* est determinatio cujusque rei, ut figatur in una parte spatii imaginarii prae aliis. Dicitur *intrinsecus*, quia rem ipsam afficit intrinsece, ut si Deus conservando Petrum v. g. omne corpus circumquaque annihilaret, Petrus non esset quidem in loco *extrinseco*, sed tamen esset in loco; nam dici non posset Petrum tunc nullibi esse. *Locus intrinsecus* dicitur etiam: *Ubi*, *Ubitas*, *Ubicatio*, *Praesentia rei*. V. *Ubi*.
Locus extrinsecus potest esse *mediatus* et *immediatus*, prout mediate, vel immediate superficies, quae dicitur *locus*, continet corpus; e. g. superficies vasis aquae est *locus extrinsecus* aquae *immediatus*; urbs erit civium *locus mediatus*. Et revera inter aquam et superficiem vasis nihil intercedit; interce-

dit vero inter singulos cives et ambitum urbis.

Logice idem ac per mentem, seu in ideis nostris. Correlativum habet *physice*, quod idem est ac *realiter*, seu a parte rei.

Ly. V. τὸ (to).

M

Magis et minus suscipere dicuntur illa, quae sunt capacia augmenti et diminutionis; e. g. veritas non suscipit magis et minus, suscipit autem probabilitas; idest, nulla propositio potest esse magis vera, quam altera, potest tamen esse magis probabilis. Hinc

Penes magis et minus differre est differre penes majorem, vel minorem quantitatem ejusdem speciei, ut duo triangula similia et inaequalia ex eadem materia; vel penes gradum ejusdem qualitatis, ut lux aurorae et lux meridiana.

Magis et minus non variant speciem. Axioma. Quia magis et minus non designant essentiam rei, sed quantitatem majorem, minoremve. Sic vir est quidem major puero, sed non magis homo, neque homo alterius speciei physice, cum uterque sit animal rationale.

Malignantis naturae dicitur propositio negativa.

Materia. V. *Physica Essentia*.

1. *Materia analogica* est materia sic dicta *improprie*, et per analogiam cum materia propria. Sic attributa, quae sunt genus rei, dicuntur materia analogica. V. *Metaphysica essentia*.

2. *Materia metaphysica* est potentia et per-

fectibilitas cujusque rei, quae materia dicitur solnm per analogiam cum materia vera. Sic anima hominis dicitur materia metaphysica relate ad scientias et virtutes, quibus perfici potest; ut materia proprie dicta perficitur formis, quas in se recipit.

3. *Materia prima* apud Peripateticos est informis quaedam ac imperfecta substantia, indifferens ad quodlibet constituendum, quae in naturali ac quotidiana corporum transmutatione accipit ab agentibus naturalibus nunc has, nunc illas *formas substantiales*, per quas perficitur et determinatur, ut sit lapis, aurum, plauta; et quolibet ex his pereunte adhuc remanet materia prima capax recipiendi novas formas substantiales. Dicitur *materia prima* ad differentiam materiae artefactorum, ut statuae, mensae, quae materia dicitur *secunda*.

4. *Materia prima* dicitur interdum *primum subjectum*, quatenus in omni composito ea est, quae prima informatur, nimirum, a forma substantiali, quae deinde est subjectum suarum proprietatum, tandem totum compositum est subjectum aliarum proprietatum, e. g. caloris, frigoris, figurae, motus.

5. *Materia propositionis ex qua* sunt termini ipsius propositionis, nempe subjectum et praedicatum; *materia circa quam* sunt res, vel objecta, quae per terminos manifestantur.

De Materiali se habere relate ad aliquid, significat non constituere illud in esse talis; *de formali* vero constituere illud tale; v. g. ut aliquis evadat bonus, *de materiali* est quod sit pulcher, aut deformis; *de formali* vero quod vitam recte instituat.

1. *Materialiter* dicitur praedicatum convenire

subjecto, quando convenit ratione *materiae*, sive subjecti. *Formaliter* autem, quando convenit ratione *formae*: v. g. ignis est *materialiter* gravis, *formaliter* calidus.

2. *Materialiter* quandoque est idem ac *identice*, seu *specificative*, nempe, per identitatem, et ut res est a parte rei in se ipsa. *Formaliter* autem quandoque idem est ac *reduplicative*, quod exprimi solet per particulas: *quatenus*, *in quantum*, *ut*, *prout*, *qua talis*: e. g. si de homine sit sermo, haec propositio: *istud animal est rationale* vera erit in sensu *materiali*, seu *identico*, non vero in sensu *formali*, seu *formaliter*; nam sunt quidem haec duo identificata; sed non possum dicere: istud animal, *quatenus animal*, est rationale; animalitas enim et rationalitas sunt praedicata in conceptu et definitione diversa.

Materialiter. V. *Formaliter*. 3.

Materializatio vocatur officium materiae, dum recipit formam, et cum ea constituit corpus. *Informatio* autem est officium formae, dum materiam sibi unitam perficit, ut tale corpus constituat.

Maximum quod sic est summa cujuscumque speciei, e. g. corporis humani magnitudo possibilis. Ponamus hominem posse assurgere ad magnitudinem ut decem, sed non ultra; erit haec magnitudo *maximum quod sic* hominis. *Minimum quod sic*, vel *minimum naturale* est summa parvitas possibilis speciei.

Maximum quod non est maxima parvitas inter illas parvitates, quae sunt impossibiles viventi naturaliter; ut si ponamus magnitudinem necessariam homini viventi esse ut quinque, erit quatuor *maximum quod non*. *Minimum*

quod non est minima magnitudo inter illas magnitudines, ad quas vivens assurgere non potest: e. g. ut si ponamus hominem viventem non posse assurgere ultra magnitudinem ut decem, erit undecim *minimum quod non*.

Medium antonomastice dictum, idem est ac *medius terminus* argumentationi deserviens.

Medium nobilius est extremis. Axioma, quod praecipue valet in moralibus. Sic virtus in medio consistit inter excessum et defectum. In physicis etiam compositum perfectius est elementis, ex quibus componitur.

Medium rei, Medium rationis. Cum virtutes in exercitio respiciant normam rectam, quae *medium* appellatur, si norma petatur a re ipsa solum, dicitur haec norma *medium rei*; si a personarum, aliarumque circumstantiarum qualitate petatur, dicitur *medium rationis*. Sic justitia, quam vocant commutativam, respicit in contractibus valorem ipsum rerum, qui aequalis pro omnibus est, ac proinde sequitur *medium rei*. Liberalitas respicit qualitatem donantis, occasionem, et alia, quae varia sunt, quaeque prudentum judicio penduntur, ac proinde sequitur *medium rationis*.

Mentaliter. V. *Formaliter*. 5.

Metaphysice. V. *Formaliter*. 6.

1. *Metaphysica essentia, compositio, fabrica* est complexio notarum, quae sunt in re, ut a nobis concipitur, principales et primariae, quibus res illa satis intelligitur, et a caeteris distinguitur. Nimirum homines, ut plurimum realem rerum essentiam ignorantes, contenti sunt ex effectibus et proprietatibus essentias stabilire. Effectus ergo et proprietates considerant. Inter has vident multas, per quas

res cum rebus aliis convenit, et multas, per quas ab aliis rebus differt. Considerant quaenam proprietas sit fons, origo et radix proprietatum communium, et quaenam proprietatum differentialium. Ex his duabus notis simul sumptis componunt essentiam metaphysicam. Illam vero, quae est radix proprietatum communium appellant *genus*, sive per quamdam cum materia physica analogiam *partem essentiae materialem*; alteram vero, quae radix est proprietatum differentialium appellant *differentiam*, sive *partem essentiae formalem*; compositum resultans ex genere et differentia, in quo stat essentia metaphysica appellant etiam *speciem*. Exemplum ab homine petatur, cujus essentia metaphysica ponitur in animalitate et rationalitate, seu in vi sentiendi communi etiam brutis, et in vi ratiocinandi homini solum propria, quae duae hominis proprietates principia sunt omnium aliarum, quae in homine deprehenduntur. *Metaphysica* vero dicitur essentia haec, sive *compositio et fabrica metaphysica*, quia licet attributa illa realia sint et intrinseca rei, tamen determinare duas illas proprietates, in quibus constituitur essentia, est, ut patet, operatio mentis nostrae concipientis in his attributis distinctionem et compositionem quamdam, quae est extrinseca tantum et apparens. Notetur autem fieri posse, imo fortasse haud raro ob mentis humanae imbecillitatem contingere, ut attributa illa, in quibus metaphysicam essentiam collocamus non sint vere et a parte rei prima attributa, nec realem et veram rei essentiam constituant.

2. *Metaphysica essentia* dicitur etiam interdum *essentia logica*.

Minimum naturale, sive *materia primigenia* a veteribus dicebatur illa materiae portio, quam primo informat anima in utero materno. Haec particula juxta eos semper postea manet in medio cordis, aut cerebri, et dicitur prima sedes animae.

Mobile primum dicebatur a veteribus primum e multis, quae admittebant, coelis, quodque per ipsos movebat reliqua corpora caelestia.

1. *Modus operandi*, *cognoscendi*, *praedicandi sequitur modum essendi*. Axiomata. Nempe, modus operandi, cognoscendi, praedicandi conformatur essentiae rej, quae has operationes circa objectum elicit, non vero ipsi objecto. Sic ajebant: homo, quia existit modo corporeo, operatur et cognoscit per actiones et species desumptas a materia, sive versetur circa objecta materialia, sive circa spiritualia; et contra Angelus, qui totus spiritualis est, agit per actiones et species spirituales, etsi versetur circa objectum materiale. V. *Esse*.

2. *Modus sciendi* sic dictus antonomastice significat *definitionem*, *divisionem*, *argumentationem*, *methodum*, de quibus Logica tradit regulas. Dicuntur autem ista *modus sciendi*, quia per ea juxta regulas facta, declaratur id, quod confusum est, et quod est ignotum detegitur.

3. *Modus*, seu *entitas modalis* est realis et ultima determinatio rei ad aliquam denominationem rei existentis propriam; sive quod idem est, est entitas addita alicui rei realiter distinctae, cujus indifferentiam determinat ad aliquid constituendum. Talis est unio e. g. animae cum corpore in homine; anima enim et corpus, quae possunt separatim exi-

stere, determinantur ab unione, ut hominem actu constituant. Modi sunt inseparabiles a re modificata, cum repugnet actu determinans sine re actualiter determinata. Sunt tamen modi, juxta veteres, quaedam *realitates*; nam e. g. unio est aliquid reale, cum quid reale sit, animam et corpus uniri; deinde sunt *realitates* a re modificata distinctae; alioquin anima et corpus non possent existere, nisi unitae. *Modis* opponuntur *entitates absolutae*, quae sunt illa accidentia, quae existere possunt sine substantia, cui inhaerent, ut color, sapor.

Entitas modalis, sive modus idem est ac *accidens pure modale*. *Entitas absoluta* idem est ac *accidens absolutum*. V. *Accidens et* V. Prolusionem.

4. *Modi substantiales*. V. *Substantiale*.

Moraliter concurrere. V. *Efficienter*.

1. *Motus* aliquando dicitur quaevis *actio immanens*. Ita intellectiones in homine, actus quique vitales (V. hoc verbum) in animantibus dicuntur *motus*. Sic Aristoteles definivit naturam in genere principium motus et quietis ejus, in quo est.
2. *Motus* aliquando significat quamlibet actionem, creationem, eductionem.
3. *Motus accretionis* est adjectio unius quantitatis ad aliam, ut si quantitati cuidam aquae alia portio aquae adjungatur. *Motus decretionis* est detractio quantitatis ab alia, ut si a quantitate quadam aquae portio aliqua detrahatur. *Motus alterationis* est mutatio qualitatis, ut cum aqua de frigida fit calida. *Motus lationis* est translatio de loco in locum, sive motus localis. *Motus generationis* est generatio, sive productio substantiae ex prae-

supposito subjecto. *Motus aggenerationis* est productio novae partis substantiae inanimis, ut dum ignis per ligni materiam serpit. *Motus nutritionis* est nutritio, scilicet, augmentum substantiae viventium vi alimentorum.

Munus interdum significat potentiam, seu vim aliquid agendi.

N

Natura naturans, creatrix, universalis est Deus. *Natura naturata* est rerum omnium creatarum complexus.

Natura determinatur ad unum. Axioma. Per naturam hic intelliguntur agentia necessaria, quae sunt ad unum tantum determinata, ut ignis ad comburendum; non vero agentia libera, quae possunt se determinare ad opposita.

Ex necessario nonnisi necessarium, et ex vero nonnisi verum sequitur. Axiomata. Nam consequens si recte ab antecedente inferatur, in ipso debet contineri. Ergo quod infertur a vero debet esse verum, et quod a necessario necessarium.

Necessitas antecedens est illa, quam voluntas sibi libere non facit, nec vitare potest. *Necessitas consequens* est, quam volntas sibi libere facit, et vitare potest. Qui catenis vinctus ita sedet, ut propria vi surgere nequeat, sedet necessario *necessitate antecedenti;* qui vero ita sedet, ut propria vi surgere possit, sedet necessario necessitate consequenti: nimirum, posito quod sedeat, impossibile est ipsum non sedere. V. *Omne quod est*.

Necessitas consequens vocatur etiam *necessitas consequentiae*, seu *ex suppositione*.

Nihil agit in distans. Axioma. Hoc est nulla causa producit effectum in loco a se distanti, nisi agendo per spatium intermedium. Nam agentia creata sunt limitatae virtutis, et si non deberent agere per medium, possent agere in quamlibet distantiam, cum per medium nihil virtutis consumerent, quod est contra experientiam.

Ex Nihilo nihil fit; nihil in nihilum abit. Axiomata. Horum sensus est creaturam nihil posse efficere, nisi ex praesupposito subjecto. Hoc enim deficiente, creatione opus esset, quae solius Dei propria est; deinde sensus est creaturam nihil posse penitus destruere et annihilare, quod aeque ac creatio potentiam exigit infinitam.

Nil agit in se ipsum. Axioma. Hoc est: idem secundum eundem respectum non potest agere in seipsum; tunc enim idem esset agens et patiens, quod repugnat: sed bene idem secundum unam partem sui agere potest in alteram sui partem; ita e. g. dum aliquis se flagellat, manus agit in tergum ejusdem hominis.

Nominaliter. V. *Participaliter*.

Non. Haec particula sumi potest *infinitanter et neganter*. V. *Infinitanter*.

Non omnis, quidam non. Axioma, cujus est sensus: si non omne individuum alicujus speciei gaudet quodam attributo, necesse est ut habeatur in illa specie aliquod individuum illo attributo carens. Ita e. g. si verum est, quod *non omnis* homo sit doctus, verum etiam erit quod homo *quidam non* sit doctus.

Notitia. *Ab objecto et potentia paritur notitia*. Axioma sat clarum. V. *Species*. 3.

Nutritio. V. *Motus* 3.

O

Objecti certitudo. V. *Certitudo* V. *Objecti semen*. V. *Species*. 3.

Objective. V. *Formaliter*. 4.

1. *Objectum activae potentiae* generatim dicitur id, circa quod ipsa potentia operando versatur. *Objectum materiale* est res ipsa, quae a potentia respicitur, seu id, in quod cadit actio. *Objectum formale* est illa ratio in re, penes quam, vel propter quam a potentia res ipsa respicitur. Hinc *objectum formale* dicitur etiam *motivum*, vel id, quod movet ad operandum; v. g. corpora sunt *objectum materiale* visus, colores autem sunt *objectum formale*; a visu enim non attinguntur corpora, nisi quatenus sunt colorata. Ita Deus erit *objectum materiale* amoris, bonitas autem ipsius, *formale*.
2. *Objectum formale quo* est ratio generica, qua omnia objecta particularia redduntur apta, ut attingantur ab aliqua potentia, vel scientia, ut color respectu potentiae visivae. Hoc appellatur etiam: *formale sub quo; ratio formalis sub qua; ratio objecti ut res est; ratio objecti in esse rei; ratio objecti ut objecti; ratio objecti in esse attingibilis, aut scibilis; ratio formalissima sub qua*.
3. *Objectum formale quod* est ratio specifica contenta in ratione communi veluti in suo genere, ut respectu potentiae visivae color viridis contentus sub ratione generica coloris. *Objectum formale quod* dicitur etiam *ratio formalis quae; objectum materiale proprium et per se*. V. *Specificativum*.
4. *Objectum materiale intrinsecum* est id, quod in se ipso, licet non propter se attingitur,

ut inimicus propter Deum dilectus. *Extrinsecum*, quod dicitur etiam *pure denominativum* est, quod attingitur, non in se, sed in aliquo distincto, cui unitur. Sic homo visus dicitur, quamvis non substantia hominis, sed color solum videatur.

In Obliquo rem importari. V. *In recto*.

Occasionaliter dicitur de illo, quod est mera occasio aliquid agendi. Correlativum est *causaliter*, quod dicitur de illo, quod est vera causa. Sic aspectus pauperis *occasionaliter* concurrit ad eleemosinam, quae ab amore proximi *causaliter* proficiscitur.

Officians propositio est illa, in quam resolvitur propositio aliqua modalis, ita ut modus istius in illa reflexe affirmetur; e. g. *Deum existere necesse est*. Propositio haec modalis resolvi potest in hanc aliam, quae dicetur *officians: Propositio ista, Deus existit, est necessaria*.

Omne quod est, ex suppositione quod sit, necesse est esse. Axioma, cui simile aliud: *Unumquodque necessario est, quando est*. Esset quippe, simulque non esset, si quod est, posset eodem instanti simul non esse.

Operari aequivoce, vel univoce, vel analogice indicat causam esse cum suo effectu *aequivocam*, vel *univocam*, vel *analogicam*. V. *Univoca*.

Operari sequitur ad esse. Axioma, cui simile est aliud: *Prius est esse, quam operari*. Hoc autem patet ex eo, quod nihil potest intelligi operari, nisi prius intelligatur existens.

Operari et *Operatio*; *Esse est propter operari*, et alia similia axiomata. V. *Esse*.

Opinari et *existimare non est in nobis*. Axio-

ma. Hoc est non possumus cuivis objecto proposito assentire, vel dissentire, sicut possumus quidlibet imaginari; sed tantum iis, quae nobis vera, aut falsa apparent saltem ex probabili motivo.

Ordine intentionis quae sunt priora, posteriora sunt ordine executionis. Axioma. Hoc intelligitur de causa finali, nam prius volumus finem, quam media, sed media prius exequimur, quam finem obtineamus; sic dum intendimus obtinere sanitatem tamquam finem, medicinam prius adhibemus et exequimur.

Ordo transcendentalis et *praedicamentalis* V. *Relatio*. 5.

Organizatio substantialis. V. *Forma*. 4.

P

Partialiter. V. *Adaequate*.

Participaliter verbum accipi, idem est ac illud accipi per modum participii. *Nominaliter* vero tamquam nomen. Ita e. g. verbum hoc: adolescens, *participaliter* sumptum indicat in genere quidquid aetate augetur et vigescit; *nominaliter* vero hominem in prima aetate post pueritiam constitutum.

1. *Passio* proprie dicitur *sustentatio* formae eductae. V. *Eductio*.

2. *Passio* interdum idem est ac proprietas.

1. *Passum* vocatur *subjectum sustentationis*. V. *Eductio*.

2. *Passum*, seu *reagens* est illud, quod resistit actioni alterius entis fortioris in illud agentis; hoc autem, quod agit, et simul repatitur, dicitur *agens* et *repassum*. Ita cum corpus *A* agit in corpus *B*, hocque in illud

reagit, corpus *B* dicitur *passum* et *reagens*, corpus vero *A agens* et *repassum*.

1. *Per se* id dicitur convenire rei, quod ex natura ipsius rei convenit, seu ex principiis intrinsecis. Sic homini conveniunt *per se* praedicata ipsi essentialia, ut rationalis, liber, et quae necessario comitantur hominis naturam, ut esse bipedem. *Per accidens* autem id convenit rei, quod convenit ei *accidentaliter* et non necessario, seu quod convenit rei quasi casu et aliunde. Sic homo *per accidens* est albus, pius, nobilis.
2. *Per se* aliquando idem est ac veluti ex professo; *per accidens* autem idem ac propter aliud. Sic Logica *per se* agit de operationibus intellectus, *per accidens* autem de signis et vocibus.

Perseitas idem ac per se esse.

Persona, *Personalitas*. V. *Subsistentia*.

Physica essentia, *seu physica compositio* consistit in compositione partium, quibus vere constat. Harum partium, quae est indifferens ad hoc, vel illud constituendum dicitur *materia*, ut corpus in homine; quae vero determinat et perficit materiam, dicitur *forma*, ut anima. Hujus compositionis illa tantum, ut patet, sunt capacia, quae habent partes, ut sunt naturalia et artificialia composita.

Physice. V. *Logice*.

Positiones sunt illae propositiones, quae, licet explicatis terminis sint evidentes, explicationem tamen aliquam exigunt, suntque propriae alicujus scientiae. Ut illud in Logica: *Contrariae propositiones possunt esse simul falsae, non tamen simul verae*.

Positive res dicitur talis, quando in ea vere reperitur forma, a qua talem habet denomi-

nationem. *Negative* vero dicitur talis, quando caret solum forma contraria. Ex. gr. qui sectatur virtutem dicitur bonus *positive; negative* autem bonus ille, qui expers est malitiae, eo quod non sit compos sui.

Possibile positum in actu nihil implicat. Axioma. Scilicet, quod est in potentia, ut existat, si supponatur existere, nullum inde sequitur impossibile, ut si dicas montem aureum esse possibilem, nihil implicat illum existere eo modo, quo supponitur possibilis.

1. *Potentia obedientialis* est aptitudo rerum, ut pro arbitrio Dei, ejusque auxilio rebus ipsis indebito, munus impleant, quod naturaliter implere non valeant. Ita per *potentiam obedientialem*, intellectus beatorum elevatur ad Deum intuitive videndum. Dicitur autem *obedientialis*, quia nonnisi ex imperio Dei, ut auctoris supernaturalis reducitur ad actum. Per hanc potentiam quaelibet res elevari potest ad quidquid producendum, iis tamen exceptis, in quibus implicantia inveniretur. Ita lapis neque speciali auxilio Dei ratiocinari posset, vel oculus audire; hoc enim esset evertere rerum essentias, quod ipsi Deo repugnat.
2. *Potentia receptiva* dicitur materia, quia materia est capax recipiendi formam.
3. *Potentia rei objectiva, logica, metaphysica*. est non repugnantia ad existendum, sive mera possibilitas intrinseca. Dicitur *objectiva*, quia est objectum activae potentiae, vel quia est id, quod menti objicitur, dum rem non existentem concipimus posse existere.
4. *Potentia specificatur ab actu*. Axioma. Scilicet ab operationibus arguimus specificam potentiarum perfectionem ac distinctionem.

5. *De Potentia Dei ordinaria* id dicitur fieri, quod est secundum legem et decretum ordinarium Dei, quod ipse statuit servare circa res creatas: *De Potentia* vero *absoluta* Dei, sive *extraordinaria* id dicitur fieri posse, quod, praesciudendo àb omni libero decreto Dei, et a cursu rerum ordinario, à Deo potest fieri. Unde per *absolutam*, sive *extraordinariam* Dei potentiàm omne id fieri potest, quod non involvit contradictionem. Sic potes *per potentiam Dei absolutam* hodie absque omni studio Salomonem sapientia superare, non tamen de *potentia Dei ordinaria*.

Potentia. V. *Actu* et *Actus*. 2.

Potentialiter. V. *Actualiter*.

Potestative idem ac *in potentia*. Correlativum habet *Actualiter*. Sic quilibet effectus antequam producatur, est *potestative* in sua causa; est vero *actualiter* cum jam productus est.

1. *Praecisio excludentis ab excluso* esse dicitur in conceptu generico, in quo species sub eo contentae non includuntur. Sic ens generatim sumptum praescindit *praecisione excludentis ab excluso* ab entibus particularibus.

2. *Praecisio mentis* dicitur ea operatio intellectus, per quam ipse ex praedicatis realiter indistinctis unum sibi quodammodo decerpit ac repraesentat, omissis aliis; v. g. dum concipimus omnipotentiam Dei conceptu repraesentante illud attributum, non vero alia, cum quibus illud a parte rei identificatur. Praecisio haec a nonnullis appellatur *objectiva*, sive ex *parte objecti*, quia juxta eos intellectus hac operatione ita unum attingit prae-

dicatum objecti, ut caetera realiter identificata vere relinquat incognita et intacta. Ab aliis autem dicitur *praecisio formalis*, sive *ex parte actus*, vel *ex parte modi*; quia per eos cognitio attingit reipsa totam realitatem objecti, sed adeo tenui repraesentationis claritate, ut vi illius perinde appareat objectum, ac si unicum illud praedicatum haberet. *Praecisionis* nomen a materiali scissione sumptum est. *Praecisioni mentis* correlativa est:

3. *Praecisio realis*, quae convenit rei. Haec duplex est. Altera *inconnexionis*, sive *indifferentiae*, quae denotat rem aliquam non esse necessario connexam cum alio, atque hoc non contineri in ejus conceptu et definitione; v. g. in hominis voluntate datur *praecisio realis inconnexionis* cum amore scientiae; scilicet, hominis voluntas non est necessario determinata, ut scientiam amet, atque hominis voluntas bene concipitur sine actu amoris scientiae. Altera *praecisio realis* est praecisio *non inclusionis*, quae denotat rem aliquam in se non includere aliud, et ab eo esse distinctum, licet sine eo concipi non possit. Sic filius, qua talis concipi non potest sine patre, a quo tamen est realiter distinctus.

Praecisive ab aliquo, si sermo sit de actibus mentis, idem est ac illud actu non considerando; si sermo sit de rebus, idem est ac illud in sui conceptu, vel definitione non includendo. V. *Praecisio*.

Praecognita demostrationis sunt tria: *Subjectum*, quod est illud, de quo aliquid demonstrare volumus; *Passio*, quae est attributum demonstrandum: *Principia*, quae sunt

veritates, per quas praedicatum convincitur convenire subjecto. Sic in hac demonstratione: omnis virtus perficit hominem: humilitas christiana est virtus; ergo humilitas christiana perficit hominem. *Humilitas christiana* est *subjectum; perficit hominem, passio; Omnis virtus perficit hominem* et *humilitas christiana est virtus*, sunt *principia*.

Praecognitiones demonstrationis sunt duo modi, quibus praecognita sunt praecognoscenda. (V. *Praecognita*) Primus modus est, cum de objecto cognoscitur *quod est*, sive *an sit*, cognoscendo, nempe, rem esse, vel propositionem, qua utimur ad demonstrandam aliam, esse veram. Secundus modus est cum cognoscimus *quid est*. Cognitio autem *quid est* alia est cognitio *in quid nominis*, quae importat conceptum nominis: alia est cognitio *in quid rei*, quae importat ipsius rei definitionem. Sic in allata demonstratione (V. *Praecognita*) opus est praecognoscere veram esse propositionem. *Omnis virtus perficit hominem*, et *christiana humilitas est virtus*, adeoque et praecognoscere quid sit *humilitas christiana*, et quid sit *perficere hominem*.

Praedicabilia dicuntur ista quinque attributa universalia, scilicet, pluribus communia: *Genus, Species, Differentia, Proprium, Accidens*. Quid sit *Genus, Species, Differentia* passim notum est. *Proprium* quod attinet, hoc nomine intelligitur id, quod etsi essentiam non constituat, ipsam tamen per se, ac necessario consequitur. *Proprium* autem in quatuor modos, quibus dari potest, distinguitur. *Proprium primo modo* est, quod convenit soli speciei, sed non omni individuo, ut esse medicum respectu speciei hu-

manae; *secundo modo*, quod convenit omni individuo, sed non soli, ut esse bipedem; *tertio modo*, quod convenit omni et soli individuo, sed non semper, ut ridere; *quarto modo*, quod convenit omni et soli individuo et semper, ut esse risibilem. Nomine autem *accidentis praedicabilis* non intelligitur accidens, ut opponitur substantiae, sed accipitur pro eo, quod contingenter advenit alicui, sive sit substantia, ut vestis, sive accidens, ut albedo. Quinque ista dicuntur *praedicabilia*, vel quia solum praedicari possunt de rebus per opus mentis, quae reflectendo super rerum proprietates statuit ista quinque attributa indefinita et universalia; vel quia modum exhibent, quo unumquodque attributum de re enuntiari potest; omne enim attributum, quod de alio dicitur vel ut *Genus*; vel ut *Species*, vel ut *Differentia*, vel ut *Proprietas*, vel ut *Accidens* dicitur.

Ante-praedicamenta sunt *univoca*, *aequivoca*, *analoga*. V. *Univocum*. Ita appellantur a veteribus, quia doctrina illorum affert lucem, ut intelligantur praedicamenta.

Praedicamenta, sive *Categoriae* Aristotelis dicuntur ista decem; *Substantia*, *Quantitas*, *Qualitas*, *Relatio*, *Actio*, *Passio*, *Ubi*, *Situs*, *Quando*, *Habere*. V. *verba singula*. Ita dicuntur vel quia insunt rebus a parte rei, et de ipsis affirmantur sine reflexione intellectus, secus ac *praedicabilia*; vel quia exhibent attributa ipsa, quae enunciantur secus ac *praedicabilia*, quae exhibent modum, quo enuntiantur. V. *Praedicabilia*. *Praedicamenta* sunt decem, quia decem sunt et non plures quaestiones, quae de quolibet individuo fieri possunt, nempe: Quid est? Quan-

tum est? Quale est? Ad quid refertur? Num quid agit? Num quid patitur? Quo in loco est? Quo situ? Quo tempore? Quo indumento, vel ornatu?

Post-praedicamenta sunt ista quinque: *Oppositio*, *Prioritas*, *Simultas*, *Motus*, *Habere*. V. *verba singula*. Ita autem dicuntur, quia de his agit Aristoteles postremis capitibus.

Praedicamentaliter sumitur aliquod attributum, quando sumitur ut unum ex illis decem, quae praedicamenta dicuntur. V. *Praedicamenta*. Correlativum est *Transcendentaliter*, quod indicat sumi attributum prout exsuperat seriem praedicamentorum, et omnibus omnino rebus convenit, ut esse bonum, verum, unum. V. *Transcendentale*. Sic e. g. peccatum est *praedicamentaliter* malum, et *transcendentaliter* bonum.

Praedicari unum de alio idem est ac unum de alio affirmari. Ab hoc verbo *praedicari* multa alia derivantur a veteribus adhibita.

Praerequisita ad operandum illa sunt, quae requiruntur ex parte causae, et sine quibus causa intelligi non potest proxime expedita ad operandum, ut ipsius causae existentia. *Requisita ad operandum* sunt ea, sine quibus effectus esse non potest, quae tamen intelligi non debent ex parte causae: ut relate ad *scientiam visionis*, quae in Deo est, qua, scilicet, Deus necessario videt res omnes existentes, existentia ipsa rerum, quae videntur, est *requisitum* ad illam scientiam.

Praescindere idem est ac facere praecisionem. V. *Praecisio*.

Praesuppositive aliquid dici idem est ac prius illud supponere in aliquo discursu; ut qui asserat hominem posse mereri et demereri, *praesuppositive* dicit illum esse liberum.

Praeter propter, idem ac circiter, plus minus.

Principiare idem ac esse principium.

1. *Principiatum* significat quodcumque a principio provenit: hinc etiam Filius in Divinis interdum dicitur *principiatus*.

2. *Principiatum* idem aliquando sonat ac causatum, et hoc sensu dici potest solum de iis, quae habent causam.

1. *Principium individuationis* est id, per quod res quaelibet est ea, quae est, potius quam alia, et ab alia qualibet distinguitur. Omnis enim res hac proprietate gaudet, ut sit una, singularis, individua, quae proprietas dicitur etiam: *Individualitas*, *Singularitas*, *Differentia numerica*, *Haecceitas*, qua nempe fit, ut res sit haec et non alia; exprimitur etiam nomine desumpto a nomine ipsius rei, cujus est proprietas. Sic *individualitas* Petri dicitur *Petreitas*, Pauli *Pauleitas*. De *principio individuationis*, in quonam praecise situm sit, multa quaerunt philosophi.

2. *Principium quod* est persona, vel suppositum, cui attribuitur operatio, seu denominatio operantis. *Principium quo*, est id, quod agit ut pars, vel virtus suppositi, hoc est, illud, a quo immediate oritur actio. Ita v. g. persona Petri est *principium quod* volitionum Petri, voluntas vero Petri est *principium quo*.

a Priori res demonstrari dicitur, cum posterius per prius, nempe, effectus per causam probatur, rei proprietas per essentiam; v. g. dum lunae eclypsis per interpositionem terrae probatur; vel animae immortalitas per ejus spiritualitatem. *A posteriori* vero dum prius per posterius probatur, nimirum, causa

per effectum, et rei natura per proprietatem; v. g. dum spiritualitas animae ex ejus cogitatione deducitur, vel vita animalis ex ejus respiratione. *Demonstratio a priori* dicitur etiam *demonstratio propter quid*, praesertim dum agitur de causa proxima; *a posteriori* dicitur etiam *demonstratio quia*. *A quasi priori* demonstrari res dicitur, cum probatio desumitur ex ipsius rei probandae natura, ut v. g. dum Dei existeutia ex ipsius Dei natura infertur, ut entis perfectissimi. *A concomitanti* vero, dum res probatur ab aliquo cum ea connexo, quod tamen non sit ejus aut causa, aut effectus; ut si probaretur corpus existere in loco, quia existit in tempore.

1. *Prioritas a quo* est omnis prioritas naturae. V. *hoc verbum*. Nam eatenus causa est natura prior, quatenus est id, a quo effectus accipit esse. *Prioritas in quo* interdum accipitur pro prioritate temporis; interdum pro prioritate naturae, non cujusque causae, sed illius, quae non est essentialiter connexa cum effectu, seu quae potest existere, quin effectum producat, ut causa libera. *Prioritas in quo* secundo hoc modo sumpta vocatur etiam *perfectae praecisionis*; talis enim causa et esse et concipi potest sine effectu. V. *Praecisio*.
2. *Prioritas inconnexionis* datur in illis causis, quae non sunt necessario connexae cum effectibus; ut in voluntate respectu actuum liberorum.
3. *Prioritas temporis*, sive esse *prius tempore* significat praecedere aliud duratione, ut Alexander Caesarem. *Prioritas naturae*, seu esse *prius natura* indicat esse causam alterius, vel saltem praerequisitum, vel conditio se tenens ex parte causae. Sic sol habet priori-

tatem naturae respectu lucis. *Prioritati temporis* opponitur *simultas temporis*, quae datur in iis, quae eodem tempore, sive simul existunt. *Prioritati naturae* opponitur *simultas naturae*, quae datur in iis, quae per eamdem actionem producuntur, ut lux et calor.

a Privatione ad habitum (nempe ad formam amissam) *non est regressus*. Axioma. V. g. non est naturaliter regressus a morte ad vitam, et ab omnimoda caecitate ad visum. Hoc tamen intelligendum de naturali regressu, seu de naturali recuperatione ejusdem numero formae, aut etiam de recuperatione immediata formae ejusdem speciei, quando forma non potest applicari, nisi post varias transmutationes materiae, ut in exemplis positis. Secus fallit axioma.

Pro implicito, vel explicito idem est *ac implicite*, vel *explicite*, vel secundum rationem impliciti vel expliciti. Idem dicendum de aliis adjectivis, quibus unitur praepositio *pro* v. g. *pro materiali*, *pro formali*, *pro expresso*.

Proloquia, *profata*, *paraemiae*, *effata*, *dignitates* idem sunt ac axiomata.

1. *Proprium*. V. *Praedicabilia*.

2. *Proprium* interdum opponitur *communi*, ut cum dicitur: hominis proprium est ratiocinium; scilicet, ratiocinium ita est proprium hominis, ut non sit commune aliis animantibus. Interdum opponitur *extraneo*, vel *alieno* sive *praeter naturam*, ut cum dicitur: hominis proprium est cibum capere, loco moveri; scilicet, illae proprietates non sunt alienae, sed connaturales homini, licet etiam aliis animantibus communes.

Propter quod unumquodque tale, et illud magis. Axioma, cujus sensus est: Quod in aliquo ente reperitur, magis reperitur in illo, a quo illud tale sumptum est; v. g. si lignum est calidum propter ignem, ipse ignis debet esse magis calidus. Et ratio est, quia proprietates effectus magis semper continentur in causa, quae illas proprietates produxit. Axioma sic acceptum locum habet solum, ut patet, in iis, quae suscipiunt *magis* et *minus*. Explicari etiam potest relate ad causam finalem; v. g. si medicina amatur propter salutem, magis amatur salus. Hoc tamen verificatur solum, dum praedicatum, in quo fit comparatio inest utrique extremo, ut in exemplo medicinae et salutis, quae ambae amari possunt; aliter dicendum esset, si praedicatum non esset commune, ut v. g. ex eo, quod homo sit creatus propter Deum, male inferretur Deum esse magis creatum.

Puncta continui. V. *Continui*.

Q

1. *Qualitas* est juxta veteres *accidens absolutum*, quod rei jam in genere suo completae advenit, eique tribuit aliquam denominationem. *Qualitates* aliae sunt *corporeae*, ut color, odor, sapor, quae, nempe, corpus afficiunt. Aliae *spirituales*, quae nimirum, spirituum propriae sunt; eaeque vel naturales sunt, ut habitus scientiarum, virtutes pure morales, vitia; vel *supernaturales*, ut character sacramentalis, lumen gloriae, gratia sanctificans et habitus virtutum omnium supernaturalium. Quatuor autem sunt *Qualita-*

tum species. Ad primam pertinet *Habitus* et *Dispositio*. *Habitus* est qualitas difficile mobilis a subjecto, seu quae difficile aufertur, ut virtus, vitium. V. etiam *Habitus*. *Dispositio*, quae dicitur etiam *inchoatus habitus* est qualitas facile mobilis a subjecto, ut sanitas, morbus. Ad secundam pertinet *Potentia* et *Impotentia*. *Potentia* est qualitas subjectum habilitans ad operandum, ut in homine visus acutus. *Impotentia* est qualitas subjectum impediens, aut retardans ad operandum, ut stultitia. Ad tertiam speciem *qualitatis* pertinet *Passio* et *Passibilis qualitas*. *Passio*, ut hic sumitur, est qualitas alterationem causans et cito transiens, ut pallor ex metu et rubor ex verecundia. *Passibilis qualitas* dicitur, quae alterationem causat, et diu permanet, ut pallor ex aegritudine. Ad quartam speciem pertinet *Forma* et *Figura*. *Forma* hic sumitur pro externa corporis specie ex dispositione partium resultante. *Figura* sumitur pro terminatione extensionis, qua redditur corpus rotundum, quadratum etc.

2. *Qualitas* interdum late sumitur pro attributo quocumque, quod enunciatur de re, cum quaeritur *qualis* res ipsa sit.
3. *Qualitates corporum primae* sunt istae: *Calor*, *Frigus*, *Humiditas*, *Siccitas*; hae quippe juxta veteres cum quatuor elementis, igne, scilicet, terra, aqua, aere fuerunt initio mundi productae, et iisdem elementis sunt connaturaliter debitae ex propria indigentia, et nullam aliam qualitatem per se supponunt. Aliae vero qualitates, quae vel aliquam ex his primis supponunt, vel ex iisdem varie contemperatis resultant, ut colores, sapores, durities, gravitas dicuntur *qualitates secun-*

dae. Illae autem, quae sunt in corpore occultae, et non sentiuntur tactu, ab aliquibus inter veteres dicuntur *qualitates neutrae*.

Quando, seu *duratio* est id, per quod res determinatur ad tale tempus. V. *Duratio*.

Quantificare. Hoc verbum dicebatur de quantitate materiae, quae simul reddebat *quantam*, idest extensam et impenetrabilem tam formam, quam qualitates compositi.

1. *Quantitas* est id, per quod res corporea est capax dimensionis, et potest augeri et minui. Eam esse ajebant *accidens absolutum* realiter a materia distinctum, ipsique adveniens, a materia tamen naturaliter inseparabile. V. *Accidens absolutum*.

2. *Quantitas continua* est, cujus partes sunt unitae, ut quantitas tabulae; *discreta* est cujus partes non sunt unitae, ut quantitas numeri.

Quantus, *quanta*, *quantum* dicta sine ullo termino addito indicant res, quae habent attributum *quantitatis*. Sic *qualis*, *quale* similiter sumpta indicant quae habent *qualitatem*. Ita ajebant materiam primam nec esse *quantam*, nec esse *qualem*, idest ex se se neque quantitate, neque qualitate ulla praeditam esse. V. *Materia prima*.

Quidditas est ipsa rei entitas considerata in ordine ad definitionem explicantem *quid* illa sit. Entitas vero rei considerata in ordine ad esse, dicitur *essentia*; in ordine ad operationem dicitur *natura*.

Quidquid movetur ab alio movetur. Axioma. Nam 1. nullum corpus movetur, nisi impulsu alterius; 2. nullus effectus producitur, nisi ab alia causa; 3 nihil fit in universo sine concursu causae primae.

Quidquid potest causa prima cum secunda, id potest sola causa prima. Axioma, cujus ratio in omnipotentia Dei fundatur, a qua creaturae suam, quam habent vim acceperunt. Non valet autem in iis, quae si a solo Deo producerentur involverent contradictionem, sicque actio libera hominis non potest a solo Deo provenire servata hominis libertate, aliter esset libera et non libera.

Quidquid recipitur ad modum recipientis recipitur. Axioma. Modus recipientis, ut hic accipitur, est capacitas et dispositio subjecti, quod recipit. Manifestum est autem quod quidquid recipitur, recipitur semper eo modo, eaque proportione, quam fert propria capacitas et dispositio. Sic eadem lux tribuit corporibus diversas coloris denominationes pro corporum ipsorum diversa dispositione.

in Quid praedicari idem est ac affirmare de aliquo subjecto praedicata essentialia; per haec enim definitur *quid* sit res, et ideo dicitur *praedicari in quid*. Quod si haec praedicata significentur terminis substantivis, (quod veteres dicebant *instar per se stantis*) v. g. aurum est metallum, Petrus est homo, tunc ea *praedicari* dicuntur *in eo quod quid*, seu *pure in quid*. Si autem talia praedicata significentur terminis adjectivis, (et ut veteres ajebant *per modum adjacentis*) v. g. homo est sensibilis, rationalis, tunc ea *praedicari* dicuntur *in quale quid*. Tandem si attributa non essentialia, sed mere accidentalia affirmentur de aliquo subjecto terminis adjectivis, v. g. aurum est lucidum, Petrus est albus, tunc ea *praedicari* dicuntur *pure in quale*.

a Quo indicat principium, a quo aliquid pro-

venit; *ad quem*, vel *ad quod* indicat terminum, ad quem aliquid tendit; *cui* indicat illud, cui, vel in cujus gratiam aliquid fit. Sic eleemosina est a caritate ut *a quo*, tendit ad sublevationem pauperis ut *ad quod*, et est obsequium Deo praestitum ut termino *cui*.

Quod est prius in intentione est posterius in executione. V. *Ordine intentionis etc.*

ut Quod importari illud dicitur, quod est subjectum suscipiens praedicata, seu denominationes illi proprias. *Ut quo* vero illud importari dicitur, quod est ratio, propter quam subjectum suscipit tales denominationes; v. g. in hac propositione: justus est filius Dei; homo, qui justus est, importatur *ut quod*; ipse enim est filius Dei; justitia autem importatur *ut quo*, quia justitia est ratio et veluti forma habilitans hominem ad hoc ut sit filius Dei.

R.

Radicaliter. V. *Formaliter*. 2. 4.

Radicare, vel *Radicale esse* significat esse principium exigens aliud, seu veluti radix, a qua profluit aliud, quod dicitur *Radicatum*. In homine e. g. rationalitas *radicare* dicitur risibilitatem, risibilitas autem dicitur in rationalitate *radicata*. Sic etiam juxta veteres quaevis forma substantialis *radicabat* suas proprietates, ut forma ignis calorem.

1. *Ratio formalis* constituitur attributis essentialibus rei, prout illa sunt in mente nostra, sive in definitione; *Ratio* vero *objectiva* constituitur iisdem attributis, prout sunt in re ipsa; v. g. hic conceptus: animal rationale,

est *ratio formalis hominis*, homo ipse est *ratio objectiva*.

2. *Ratio formalis rei* aliquando etiam denotat id, quod in re gerit munus formae; nempe id, quod est ratio, ut res talis sit; v. g. cognitio dicitur *ratio formalis*, qua potentia redditur cognoscens.

3. *Ratio formalis*. V. *Objectum formale*.

Ratio proxima et remota idem fere sonant ac *causa proxima et remota*. Dictum est *fere*, nam nomine rationis non semper intelligitur causa stricte talis, sed etiam vel *occasio*, vel *objectum formale*, vel *modus operandi*.

Reagens. V. *Passum*.

Realitates vocantur attributa illa, quae sunt inter se identificata, ut attributa Dei et facultates animae. Haec enim singillatim sumpta non concipiuntur ut res, seu ut totum aliquid integrum, sed concipiuntur ut aliquid rei, et ideo dicuntur *realitates*, vel etiam *aliquitates*.

Realiter. V. *Formaliter*. 5.

1. *in Recto aliquid importari* significat illud, quod est subjectum suscipiens praedicata ac denominationes in aliquo concreto, vel quod in propositione aliqua affirmatur cum tali subjecto identificatum. In *obliquo* autem illud *importari* dicitur, quod non est quidem tale subjectum, sed est aliquid pertinens ad illud, vel ad praedicatum; v. g. in termino *albus*, significatur *in recto* res, quae est alba, albedo vero *in obliquo*. Etenim in hac propositione: *paries est albus*, identificatur res, quae est alba cum pariete, non vero albedo identificatur cum pariete; nam verum quidem est: *paries est res habens albedi-*

nem; falsum est autem *paries est albedo*. V. *Ut quod*.

2. *in Recto importari* etiam dicitur, quod est in casu recto, seu Nominativo, regens orationem. *In obliquo*, quod est in Genitivo, aut alio casu dependenti quidem a Nominativo, sed tamquam quid extrinsecum regenti principali orationem; v. g. liber Petri, Filius consubstantialis Patri; in his liber et Filius *importantur in recto*, Petrus et Pater *in obliquo*.

1. *Reductive* ajebant praedicatum aliquod convenire partibus compositi, quod directe convenit toti composito. Sic praedicatum *homo* dicitur directe de Petro, *reductive* de ejus corpore.

2. *Reductive* etiam idem ac *Analogice*. V. h. v.

Reduplicative sumitur terminus, sive *Reduplicatio* fit quando termino apponitur: *ut*, *prout*, *quatenus*, *in quantum*, aliudve simile, vel geminando eumdem terminum, vel alium addendo ut indicetur sensus, in quo primus terminus sumitur, vel ratio, cur praedicatum conveniat subjecto: v. g. animal, ut animal ratiocinari non potest; Christus, in quantum homo passus est, Paulus quatenus Sacerdos est honore dignus. V. *Materialiter*. 2. V. *Identice*. V. *Specificative*.

Reflexe. V. *Directe*.

Refundere perfectionem in actum, plerumque dicitur de causis moralibus, et quidem praecipue de causa finali, a qua peculiariter actus evadit bonus, vel malus.

Regressus demonstrativus. V. *Circulus materialis*.

Regula est prior regulato. Axioma, cujus sensus satis manifestus est. Prius enim intelli-

genda est regula, quam id, quod juxta regulam faciendum est. Sic pingendi regulae prius intelligendae sunt, quam pictura ad regulas exacta.

1. *Relatio* est respectus, ordo unius ad alterum. *Ens relativum*, quod intelligi non potest sine alio, ut dominus, similis, aequalis. Huic opponitur *ens absolutum*, quod intelligitur sine ullo alio, ut homo. *Relativum ens* dicitur etiam: *ens ad aliud*, *ens ad aliquid*; *absolutum* vero: *ens ad se*. V. *Respectus*.
2. *Relatio aequiparantiae* est, quae eodem modo denominat utrumque extremum, ut relatio similitudinis, aequalitatis. *Relatio disquiparantiae* est, quae extrema diversimode denominat, ut relatio patris et filii, maioris et minoris.
3. *Relatio*, *seu conceptus in*, est illud, in quo fundatur relatio consideratum in uno vel altero extremo sine ordine ad aliud, sive prout illi solum inhaeret; quod dicitur etiam *relatio fundamentalis*. *Relatio sive conceptus ad*, est illud ipsum, in quo fundatur relatio, spectatum prout refertur ad aliud, quod dicitur etiam *relatio formalis*; v. g. albedo, prout praecise est in Petro, vel in Paulo dicitur *relatio in*; albedo vero Petri spectata in ordine, seu comparatione ad albedinem Pauli dicitur *relatio ad*.
4. *Relatio mutua* ea est, quae datur inter extrema, quae se se invicem respiciunt, ut inter creatorem et creaturam, sicut enim creatura sine creatore esse non potest, ita neque creator ut talis sine creatura. *Relatio non mutua*, quae potius dicenda esset non mutua connexio, inter illa datur, quorum unum est connexum cum altero, sed non vicissim,

ut inter Deum et creaturam; nam potest Deus esse sine creatura, non vicissim.

5. *Relatio, ordo transcendentalis* est, quae identificatur cum eo, quod refertur, nec ab eo separari potest, ut relatio actionis ad effectum, cognitionis ad objectum. *Praedicamentalis* est, quae non ita identificatur, sed veluti accidentalis est illi, quod refertur, ut similitudinis vel majoritatis.

6. *Relationis praedicamentalis* triplex est genus; primum est earum *relationum*, quae fundantur *in unitate et numero*, quod apud veteres idem sonabat ac convenientia, vel disconvenientia, ut similitudinis, dissimilitudinis, aequalitatis et inaequalitatis; secundum earum, quae fundantur *in actione et passione sive physica, sive logica*, ut producentis et producti, cognoscentis et cogniti; tertium earum, quae fundantur *in mensura et mensurabili*, ut relatio scientiae ad scibile: perfectionem enim scientiae ex objecto communiter metimur; imo generatim cujuscumque potentiae ad suum objectum; unde, ut patet, hic non agitur de mensura materiali, quae potius ad primum genus spectat.

7. *Relationis subjectum* est illud ens, quod refertur, et aliquando etiam dicitur: *relationis fundamentum*. *Relationis terminus est id*, ad quod aliquid refertur. *Ratio fundandi, fundamentum proximum, fundamentum relativae denominationis*, saepe etiam *fundamentum relationis* est id, per quod unum refertur ad aliud; v. g. si Petrus dicatur similis Paulo in albedine, Petrus est *subjectum* relationis, Paulus est *terminus*, albedo utriusque *ratio fundandi*, vel *fundamentum proximum etc.*

secundum Rem idem ac a parte rei: *secundum rationem* idem ac per intellectum. Eamdem vim habent *secundum esse*, *secundum dici*.

Remissio juxta vim ipsam nominis adhibetur, scilicet significat diminutionem, seu decrementum v. g. caloris in corpore, vel idearum animi, quatenus una potest esse minus clara, minusve adaequata quam altera.

Remissive de aliqua re agi, est, ita de ea agere, ut fusior ejusdem tractatio in alium locum remittatur.

Removens prohibens est illud, quod removet impedimentum ad aliquid praestandum. Sic qui solvit vincula, quibus Petrus tenebatur, is dicitur concurrere ad deambulationem Petri tamquam *removens prohibens*.

Repassum. V. *Passum*.

Reproductio est nova et secunda rei productio. Correlativa est *Adductio*, quae est veluti conductio, sive approximatio unius rei ad novum locum. Sic praesentiam Christi in Eucharistia alii explicant per *Reproductionem*, sive per hoc, quod Corpus Christi denuo producatur in hostia consecrata; alii per *Adductionem*, sive per hoc, quod adducatur ad novum locum, seu acquirat novum locum in hostia consecrata. V. *Secundum Esse*.

Respective. V. *Absolute*.

Respectus ab, est relatio rei ad principium, a quo provenit, ut creaturae a creatore; *Respectus in*, est relatio ad subjectum, in quo est, ut qualitatis cujusvis ad subjectum, in quo est; *Respectus ad*, est relatio ad terminum, ad quem res est ordinata, ut actionis ad effectum; *Respectus ex*, est relatio ad subjectum, ex quo res est educta, ut figu-

rae statuae ad marmor, ex quo fit. V. *Eductio*.

Reubau. V. *Transcendentales*.

S

Secundum, sive novum esse rei est determinatio alicujus rei existentis ad existendum novo titulo, seu ex virtute et efficacia novi principii; v. g. si *A* et *B* essent duae causae aeque potentes singulae producere totum effectum *C*, si causa *A* illum primo produceret, effectus *C* haberet ab *A primum esse rei*, sive per *A* transferretur de non esse ad esse. Si postea causa *B* suam vim productivam exereret, jam effectus *C* per eam determinaretur ad existendum novo titulo, quae determinatio dicitur *secundum esse*.

Secundum quid. V. *Absolute*.

Secundum rem. V. *Rem*.

Secus si secus dicitur brevitatis causa, cum nimirum propositio aliqua admittitur ut vera uno sensu, et rejicitur in alio, vel aliis sensibus, vel saltem ab illis praescinditur. Ex. gr. corpus terrestre si sibi relinquatur numquam recedet a directione versus terrae centrum; *secus si secus*, idest, si non sibi relinquatur, sed agatur externa vi, poterit ab ea directione recedere.

in Sensu formali affirmatur illud, quod ingreditur conceptum et definitionem subjecti, de quo affirmatur; v. g. justitia Dei est virtus, qua ipse punit peccata et coronat merita. *In sensu* vero *pure reali*, sive *in sensu identico* et *materiali* affirmatur illud praedicatum, quod est quidem identificatum cum subjecto, sed non est de conceptu *ejus defi-*

nitivo, et neque est praedicatum veluti adjectivum ejus conceptus; v. g. justitia Dei est misericordia; in Sole eadem est vis illuminandi cum vi liquefaciendi ceram. V. *Ratio formalis* et *Formaliter* 2. *In sensu denominativo* affirmantur illa, quae non pertinent ad conceptum definitivum essentiae metaphysicae subjecti, sed sunt proprietates ejus secundariae, vel accidentales, idque vel metaphysice, vel physice, vel logice, v. g. homo est risibilis, Europaei sunt albi, Deus est cognitus. V. *Concretum*.

Sensus compositus alicujus propositionis dicitur, quando praedicatum competit subjecto sumpto, seu manenti, ut in propositione enunciatur. *Sensum autem divisum* tunc habet propositio, quando praedicatum convenit subjecto non manenti ut enunciatur, sed aliter se habenti; v. g. album potest esse nigrum; haec propositio in sensu composito est falsa, nam *sensus compositus* est: album manens album potest esse nigrum. Est autem vera *in sensu diviso*; tunc enim sensus est: album, seu id, quod est album, non tamen manens album, potest esse nigrum.

Signa naturae, vel rationis excogitata sunt a philosophis, ut ordinate disserere possint de pluribus rebus, quae eodem temporis momento existere possunt. In quovis enim momento individuo concipiunt duo signa, quae non sunt quidem instantia temporis distincta, nec partes instantis, sed tantum denotant dependentiam unius rei ab alia. *In signo naturae priori* dicunt existere causam in actu primo proximo, et singula ejus praerequisita; *in signo* vero *naturae posteriori* actum secundum causae, et quae ex eo fluunt ut

effectus. Si autem in eodem instanti detur series plurium causarum, non duo tantum, sed plura *signa naturae* erunt. Ita in eodem instanti angelus amat Deum, quem prius natura cognoscit, et a quo prius cognitione conservatur; illa autem, quae licet simul existant, nullam tamen habent ad se se relationem, *in signis naturae disparatis* ponunt; ut naufragium et incendium in eodem instanti. Quod si plura et diversa per eandem actionem ab eadem causa proveniant, ea dicuntur esse in *eodem signo naturae*, et *effectus simultanei* appellantur, ut sol eadem actione, eodemque instanti diversimode corpora colorat. Tandem quae eodem instanti proveniunt ab eadem causa, sed per distinctas actiones, dicuntur esse *in signis concomitantibus*, ut cum eodem instanti objectum aliquod videtur et sonus auditur.

1. *Signate* refertur ad intentionem, vel directionem agentis; *exercite* vero ad effectus operis, sive exercitii; e. g. qui mathesi studet, *signate* intendit acquirere cognitiones veritatum circa quantitatem; *exercite* vero, sive in ipso studendi exercitio, mentem ad recte ratiocinandum capaciorem et aptiorem efficit.
2. *Signate* etiam indicat rem obtinendam per verba. *Exercite* vero per propria exempla, ut qui praedicat virtutem, *signate* illam aliis suadet, *exercite* vero qui virtuose vivit.
3. *Signate et exercite* quandoque idem sonant ac *directe* et *reflexe*. V. *Directe*.

***Simile non agit in simile*. Axioma. Ratio est, quia agens semper vult assimilare sibi patiens. Ergo si illud sit perfecte simile non agit, quia tunc cessat finis agendi. Sic cali-**

dum ut quatuor non agit in subjectum, quod habeat etiam quatuor gradus caloris, sed bene in illud, quod habeat tres. In hoc axiomate fundantur alia haec: *Omnis actio est juxta proportionem majoris inaequalitatis. Solum agit quod habet contrarium*, sive habet aliquid, quod restitat actioni agentis aliquo modo.

Simpliciter. V. *Absolute*.

Simultas temporis et naturae. V. *Prioritas* 3.

Singularitas, V. *Principium* 1.

1. *Species* saepe indicat imaginem objectum repraesentantem.

2. *Species atoma* physice sumpta est illa species in rerum natura, quae non constat aliis speciebus, in quas dividi possit, ut sunt prima elementa.

3. *Species expressa* est cognitio ipsa, quae objectum apparere facit, seu est perceptio ac repraesentatio objecti. *Species impressa* est qualitas ab objecto immissa, tamquam *objecti vicaria virtus* quaedam, quae potentiae imprimitur, et eam complet et adjuvat ad eliciendam cognitionem objecti, sive *speciem expressam*. *Species impressa* sic dicitur, quia imprimitur potentiae; *expressa* vero sic dicitur, vel quia expressius repraesentat objectum, quam *species impressa*, vel quia exprimitur, sive elicitur a potentia. Nimirum objectum potentiae e. g. visivae per totum intervallum inter ipsum et potentiam emittit emanationes quasdam sui vicarias in aere sustentatas, quas vocant *species impressas*, quarum quae potentiae proxima est, adjuvat illam ad producendam, et in se recipiendam *speciem* illam, quae etiam *impressa* dicitur, et cujus ope potentia tandem *speciem expres-*

sam, idest, in casu nostro visionem elicit. Idem dic de qualibet alia potentia. Notandum vero emanationes illas non *substantiales* esse, sed *accidentales* in sensu Peripateticorum.

4. *Species impressa* dicitur etiam objecti semen, quia per eam, ut dicunt, ab objecto quasi patre faecundatur potentia quasi mater ut cognitionem pariat; unde fluit axioma: *ab objecto et potentia paritur notitia*.
5. *Species tam expressa, quam impressa* dicitur saepe *intentionalis* quia per eam potentia attendit, sive intendit in objectum. Caeterum potentiae quoque sensuum externorum habent suas *species* tam *expressas* quam *impressas*.

Specificative, vel *denominative* sumitur concretum aliquod cum praedicatum, quod de illo dicitur, illi convenit ratione subjecti ejusdem concreti; *reduplicative*, vel *formaliter* sumitur cum praedicatum illi convenit ratione formae; v. g. *in hoc concreto:* philosophus, *subjectum* est homo, *forma* philosophia; hinc si dicas, philosophus dormit, philosophus sumitur *specificative*, nam dormit ut homo; si vero dicas, arcana naturae pervidet, sumitur philosophus *reduplicative*, nimirum ratione philosophiae.

1. *Specificativum* communiter significat illud attributum, per quod aliquid fit objectum talis potentiae, sive *objectum formale*. Ita color dicitur *specificativum* potentiae visivae. Dicitur autem *specificativum*, quia est extrinsecum indicium, ex quo discernimus species actuum et potentiarum.
2. *Specificativum* rei aliquando dicitur illud attributum, vel illa attributa, quae rem a

caeteris distinguunt, et in tali specie collocant. Sic rationalitas est hominis specificativum.

1. *Sphaera extrinseca* causae est spatium illud, vel loci ambitus, intra cujus terminos cohibetur, saltem naturaliter, activitas causae. *Sphaera intrinseca* causae est virtus, quam ipsa habet se extendens ad effectus, quos praestare potest, v. g. percipere lucidum coloratum respectu potentiae visivae; sonum respectu auditivae.

2. *Sphaera objectiva* est objectum potentiae. V. *Objectum*.

Spiritualia per attributionem juxta veteres sunt ea accidentia, iique modi, qui licet non sint spiritus, naturaliter tamen adhaerere debent spiritui, non corpori, ut actus animae, gratia etc. *Corporea, sive corporalia per attributionem* ea sunt, quae licet corpora non sint, naturaliter tamen exigunt intrinsece ac perpetuo adhaerere corpori, ut modi illi, illaeque qualitates, quae materiae debent adhaerere.

Status termini est acceptio termini pro tempore importato per copulam; v. g. in his propositionibus: Adam extitit, Antichristus existet, *status termini* importat ut Adam sumatur pro homine, qui fuerit existens, Antichristus pro homine, qui sit extiturus. *Statui termini* opponitur *Ampliatio*, quae est acceptio termini ultra id, quod importat copula; v. g. dum in Evangelio legitur: *Caeci vident, claudi ambulant, surdi audiunt*, id vult intelligi de hominibus existentibus etiam tempore praeterito.

Subjecti certitudo. V. *Certitudo*.

1. *Subjective* et *connotative* idem ac quod ad

vel penes subjectum et connotata, seu indigitata. Sic virtus poenitentiae *subjective* bona, *connotative* respicit malum, sive peccata commissa.

2. *Subjective* et *objective* idem ac quod ad, vel penes subjectum et objectum; e. g. conceptus, quem habet angelus corporis, dicitur corporeus *objective*, *subjective* vero spiritualis, cum sit actus angeli, qui totus spiritus est; sic etiam idea Dei in nobis est *subjective*, sive ex modo repraesentandi imperfecta, *objective* vero, seu quod ad objectum perfectissima.

3. *Subjective* et *terminative* idem ac quod ad vel penes subjectum et terminum. Sic creatio *subjective*, sive ex parte Dei est quid infinitum: finitum vero *terminative*, sive ex parte creaturae.

1. *Subjectum adhaesionis* est illud, cui entitas aliqua modalis (V. *Modus*) sic adhaeret, ut haec nec sit subjecti complementum, nec ab eo dependeat tamquam a causa materiali. Sic Verbum Divinum est *subjectum* unionis hypostaticae.

2. *Subjectum attributionis* illud est, cui rei proprietates attribuuntur. Ita persona est subjectum actionum et passionum. V. *Actiones sunt suppositorum*.

3. *Subjectum inhaesionis* illud est, quod est causa materialis, vel quasi materialis alicujus accidentis, et ab ipso accidente intrinsece afficitur. Ita aer respectu lucis in eorum sententia, qui volunt lucem accidens aeris. Idem dicito de anima respectu suorum accidentium.

4. *Subjectum purae denominationis*, sive *praedicationis* est illud, quod aliquam denominationem accipit a forma impropria, idest, ab

aliquo, quod vel non sit vere distinctum a subjecto, vel non sit ei intrinsece unitum, uti debet esse vera forma perficiens subjectum. Sic Deus et ab Omnipotentia denominatur Omnipotens, et a cognitione nostra dicitur cognitus.

5. *Subjectum purae receptionis*, vel *informationis*, est materia in composito, cujus forma non educatur ex ipsa materia, e. g. corpus in homine. V. *Eductio*.

6. *Subjectum sustentationis*, vel *eductionis* est causa materialis alicujus complementi sui substantialis, vel etiam accidentalis. Ita materia, ex qua gignitur forma ignis respectu ejusdem formae. V. *Eductio*.

Subjici aliquibus praedicatis est esse subjectum habens illa praedicata. Hinc

Subjicibile est id, quod potest esse subjectum in aliqua propositione, seu quod potest habere aliquod praedicatum; sic aqua subjicibilis est praedicatis vel calidae, vel frigidae.

in Subsistendi consequentia idem est ac unum esse, vel existere tamquam consequens alterius, sed non vicissim. Sic bene infertur: hoc objectum est Deus; ergo est ens, at non vicissim. Similiter existit homo; ergo et animal, at non: existit animal; ergo et homo.

Subsistentia, seu *Hypostasis*, itemque *Suppositalitas*, *Terminus rei* est ultimum entis complementum, quo fit ut ens illud reddatur adaequatum omnium suarum functionum ac proprietatum principium. Ens per *subsistentiam* completum dicitur *suppositum*: quod si autem *suppositum* ratione praeditum sit, *persona* nuncupatur, ejusque subsistentia *personalitas*. Peripatetici plures *subsistentiam*, tam in Divinis, quam in humanis in realitate quadam

positiva constituebant. Recentiores vero philosophi subsistentiam cujuslibet entis creati (quidquid sit in Divinis) communiter ajunt consistere in negatione unionis cum ente alio nobiliori; sic quilibet angelus, homo, brutum, arbor suam habent *subsistentiam:* sunt enim subjectum denominationis earum omnium actionum vel passionum, quae ab ipsis vel in ipsis fiunt; at e. g. corpus vel anima hominis donec unita sunt, ramus arboris priusquam ab arbore evellatur, *subsistentia* propria carent, et non *suppositum*, sed pars *suppositi* dici solent, donec dicta unio persistit; denominationes enim non ipsis, sed toti composito tribuuntur.

1. *Substantia completa* est quae non ordinatur ad ullum substantiale compositum constituendum, etsi ulterius possit perfici in ordine accidentali, ut homo, arbor. *Incompleta* est substantia partialis, quae ordinatur ad aliquod totum substantiale constituendum, ut anima, vel corpus hominis.
2. *Substantia est propter se*. Axioma; nempe, quaelibet substantia non est propter aliam personam, vel suppositum intrinsece afficiendum. Hoc intellige de substantia completa.
3. *Substantia praedicamentalis* est ea, quae creata et completa est; haec enim sola ponebatur a Peripateticis in primo praedicamento. V. *hoc verbum*. *Transcendentalis* est substantia in genere sumpta, sive completa vel incompleta, sive creata vel increata.

1. *Substantiale compositum* dicitur etiam unum *per se; accidentale* unum *per accidens*.
2. *Substantiale compositum naturale* est quod coalescit ex substantiis incompletis et ad invicem ordinatis, ut se se mutuo in suo ge-

nere compleant, seu quod idem est, ex substantiis, quae ex intentione naturae sunt ordinatae ad quid unum constituendum; tale est v. g. homo constans ex anima et corpore. *Substantiale compositum supernaturale* illud est, quod constat ex substantiis, quae licet natura sua non ordinentur ad quid unum constituendum, habent tamen aptitudinem, ut ad id a Deo eleventur. Sic Christus Dominus ex duabus naturis divina et humana componitur, quae in unam personam supernaturaliter uniuntur. *Accidentale compositum* est quod exurgit vel ex substantia et accidenti, ut paries albus; vel ex substantiis in genere suo completis, ut acervus lapidum. *Accidentale compositum supernaturale* illud est, quod constat ex subjecto naturali et accidenti supernaturali, ut homo justus ex humana natura et gratia habituali.

3. in *Substantiali composito* unio partium dicitur *substantialis* unio, vel modus *substantialis*; in *accidentali* dicitur *accidentalis*.

Substantive accipitur proprietas aliqua rei cum sumitur *realiter*, quatenus cum re ipsa identificatur; *adjective* vero sumitur cum usurpatur *praecise* quatenus est perfectio rei. Sic rationalitas hominis *substantive* sumpta est homo ipse, *adjective* vero est perfectio hominis.

Substare alicui est esse illi actu objectum, vel aliquo modo subjacere. Sic dum percipio lunam, luna substat meae cognitioni.

1. *Substratum* in aliqua re dicitur, quod in ea est materiale; hoc enim substernitur formae, a qua determinatur. Hinc *substratum* malitiae idem est ac materiale peccati.
2. *Substratum* est etiam subjectum et praedi-

catum propositionis; haec enim veluti substernuntur copulae affirmanti vel neganti, a qua accipiunt vim et denominationem subjecti et praedicati. Hinc illa dicuntur etiam *materia* propositionis, copula vero *forma*.

Summularum regulae sunt regulae logicae in summulas redactae a Peripateticis. Hinc *Summulista* dicitur, qui regulas illas profitetur.

Superioritas logica terminorum est major extensio, vel latitudo illorum, de quibus termini affirmari possunt. Ita v. g. ens dicitur *logice* superius animali, quatenus de pluribus affirmatur esse *ens* quam *animal*.

1. *Supernaturale* est quod superat vires activas et exactivas naturae, nempe, quod nec causae naturales facere valent, nec a Deo exigunt ut complementum sui generis; ut e. g. corpus organizatum exigit animam, ignis calorem, quae idcirco naturalia sunt. Contra vero divina gratia, character sacramentalis, mortui resurrectio, quae neque viribus naturalibus haberi possunt, neque a natura exigi, supernaturalia sunt.

2. *Supernaturale quoad substantiam* est, quod in omni casu totius naturae vires omnino superat; vel quod in sua entitate est quid supernaturale, ut gratia, character sacramentalis. Supernaturale *quoad modum* est quod in aliquibus tantum rerum adjunctis vires naturae superat; vel quod superat naturam solum quod ad modum, quo fit; e. g. translatio corporis de loco in locum distantem facta, licet naturaliter fieri possit, non tamen vel in instanti, vel sine transitu per spatium intermedium.

Supertranscendentalia. V. *Transcendentales*.

Supponere pro aliquo idem est ac illud significare. V. *Suppositio*.

Suppositalitas. V. *Subsistentia*.

Suppositare vel Terminare est efficere ut substantia sit suppositum, vel persona. V. *Suppositum*.

Suppositio termini est ejusdem significatio et usurpatio actualis in propositione. Dicitur *materialis*, si in termino consideretur ratio termini, non res significata per terminum, ut in hac propositione: homo est vox. Si vero consideretur res, quae per terminum significatur, dicitur *formalis*, et quidem *simplex*, si res talis sit per abstractionem mentis, ut e. g. homo est species; *personalis* vero, si res sumatur ut in se ipsa est, e. g. homo est vivens. *Suppositio termini* dicitur *distributiva*, si in propositione sit terminus universalis, qui distributive sumatur, nempe, qui omnia individua sub se contenta etiam singillatim respiciat, ut: omne animal est vivens. Haec vero dicitur *completa*, si singula individua, seu, ut ajunt, *singula generum* respiciat, ut in exemplo adducto; singuli enim generis humani sunt viventes; *incompleta* vero dicitur, si non singula individua, sed species dumtaxat alicujus generis, seu, ut ajunt, *genera singulorum* respiciat, ut si dicitur: omne animal fuit in arca Noe; non enim singula omnis generis animalium fuerunt in ipsa, sed solum aliqua cujuscumque animalium generis. Si qua sit exceptio in propositione *distributiva*, haec dicitur *accommoda*, ut: omnes homines diluvio perierunt; subintelligitur enim: exceptis iis, qui erant in arca. *Suppositio* appellatur *collectiva*, si in propositione sit terminus universalis, qui collective sumatur, nempe, qui omnia individua sub se contenta simul

sumat, ut: omnes Apostoli erant duodecim.
Suppositio dicitur *disjunctiva*, seu *determinata*, quando in propositione est terminus particularis indicans certum ac determinatum objectum, ut: aliquis Apostolus (Iudas nempe) prodidit Christum. Dicitur tandem *disjuncta*, seu *indeterminata*, cum in propositione est terminus particularis indeterminate sumptus, ut: aliquis calamus necessarius est ad scribendum.

Suppositum. V. *Actiones et Subsistentia*.

Supremum infimi attingit infimum supremi. Axioma, quod ita explicatur. In duabus entium seriebus, quarum una sit altera immediate superior, et unaquaeque contineat entia, quae gradatim ascendant, ens quod supremum est in serie inferiori proximum est enti, quod infimum est in serie superiori. Ita dicimus e. g. supremum probabilitatis gradum attingere, seu proximum esse primo certitudinis gradui.

1. *Syllogismus*. Hujus figuram a loco, quem medius terminus occupat, desumebant. Is enim vel in una praemissa subjectum est, in altera praedicatum; vel in utraque praedicatum; vel in utraque subjectum. Primo casu syllogismus primam figuram constituit; altero secundam; tertio tertiam.

Extremum majus Peripateticis erat, quod vel unice, vel magis praedicatur (seu est praedicatum) in toto syllogismo. Hinc rigorose loquendo praemissas non ab earum loco, sed a cujusque extremo majorem vel minorem vocabant. Sic in hoc syllogismo: *Nullum animal est arbor: Omnis palma est arbor: Ergo nullum animal est palma:* Extremum *palma*, quod unice praedicatur, videlicet, in

conclusione, est *majus*; hinc *praemissa major* est: *Omnis palma est arbor*; licet secundo loco ponatur; caeterum in disputatione et communi usu nostrum loquendi modum tenebant.

Si extremum, quod in una praemissa praedicatum est, est etiam praedicatum in conclusione, syllogismus *directe* concludit, secus *indirecte*.

In propositionibus *quantitatem* et *qualitatem* considerabant, quatenus aliae universales sunt, aliae particulares, utraeque vel affirmativae, vel negativae. Harum varietatem vocalibus *A. E. I. O.* designabant ajebantque:

Asserit A. negat E. sed universaliter ambae;
Asserit I. negat O. sed particulariter ambae.

Ex harum vocalium diversa collocatione undeviginti voces efformarunt, quibus modos omnes rite *syllogizandi* significarunt, habita etiam ratione figurae et conclusionis directae, vel indirectae. Hae voces his versiculis continentur:

Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralipton,
Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisesomorum,
Cesare, Camestres, Festino, Baroco, Darapti,
Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison.

Vox *Barbara* indicat syllogismum constantem tribus universalibus affirmativis; *Celarent* tribus universalibus, prima, et tertia negativis, secunda affirmativa; *Darii* tribus affirmativis, prima universali, reliquis duabus particularibus. In vocibus *Baralipton* et *Frisesomorum* tres tantum priores vocales attenduntur; nam reliquae solius metri causa sunt additae. Novem priores modi ad primam figuram pertinent, quatuor sequentes ad secundam, sex reliqui ad tertiam. Ex modis

primae figurae quatuor tantum priores directe concludunt. Cum vero syllogismus sub eadem quantitate et qualitate propositionum possit quandoque et diversae figurae esse et diversimode concludere, pro his casibus diversae voces iisdem vocalibus eodem ordine constantes excogitatae sunt, ut *Celarent*, *Celantes*, *Cesare*, quarum duae priores pro prima figura sunt, tertia pro secunda; at prima vox conclusionem directam indicat, altera indirectam, e. g. positis his praemissis: *Nulla arbor est animal*, *Omnis palma est arbor*, si inferas: *ergo nulla palma est animal*, concludis *directe* in *Celarent*; si vero inferas: *ergo nullum animal est palma*, *indirecte* concludis in *Celantes*. Si autem dicas: *Nullum animal est arbor*, *sed omnis palma est arbor*; *ergo nulla palma est animal*, syllogismus erit secundae figurae *in Cesare*; quod si inferas: *ergo nullum animal est palma*, syllogismus erit in *Camestres*; tunc enim *major* rigorose loquendo erit: *Omnis palma est arbor*, ut constat ex superius dictis. Similiter dicito de aliis vocibus, in quibus eaedem sint vocales eodem ordine.

2. *Syllogismus expositorius* ita dictus, quia rem quasi oculis exponit, ille est, qui constat medio termino singulari; v. g. Petrus est homo, Petrus est animal; ergo aliquod animal est homo.

Symbola. V. *Elementa Vulgaria*.

Syncategorematicus. V. *Categorematicus*.

T

Talitas rei est idem ac talis quaedam determinata qualitas ejusdem.

Temperamentum ad pondus, seu *uniforme* est temperamentum corporis continentis elementa prima *Aerem*, *Terram etc.*, in gradu aequali, v. g. ut quatuor. *Temperamentum ad justitiam*, seu *difforme* est quod illa continet in eo gradu, qui debitus est determinatae speciei corporis, quae saepe importat, ut modo unum, modo aliud elementum prae aliis dominetur.

Terminare. V. *Suppositare*.

Terminative V. *Subjective*. 2.

1. *Terminus actionis* est id, quod ipsa actione perficitur.

2. *Terminus actionis formalis* est id, quod proprie et immediate actione efficitur; *terminus denominationis* est id, quod per actionem accipit denominationem novam; sic respectu causae motricis, motus causatus est *terminus actionis formalis*; corpus vero motum est *terminus denominationis*.

3. *Terminus appellans et appellatus*. V. *Appellare*.

4. *Terminus Categorematicus*. V. *Categorematicus*.

5. *Terminus intrinsecus unionis* est illud extremum in composito, in quo unio, quae Peripateticis *entitas* erat ab extremis distincta, non recipitur, neque ab eo educitur et sustentatur. Ita forma compositi est *terminus intrinsecus* unionis materiae cum forma, quae unio recipitur, seu adhaeret materiae et a materia sustentatur, non vero formae adhaeret, neque ab ea sustentatur. V. *Eductio*.

Terminus rei. V. *Subsistentia*.

Tò (to) apponitur ad indigitandum verbum aliquod, de quo sit sermo, et est veluti articulus demonstrativus; v. g. in illis Evange-

lii verbis: *Pater major me est*, *τὸ me* refertur ad humanitatem Christi, non ad Divinitatem. Sensus est illud verbum *me*, quod italice exprimeremus dicendo: *quella parola me*, refertur etc. Eamdem vim habet *Ly*. Τὸ sumptum est ab articulo neutro Graecorum defectu articuli latini. *Ly* sumptum videtur ab Arabis, a quibus sublimiores scientiae originem traxerunt, qui articulum habent *Il*, qui retro lectus, ut eorum vult grammatica, reddit: *Ly*.

Totaliter. V. *Adaequate*.

Transcendentale aliquando dicitur id, quod cum essentia alicujus rei identificatur.

Transcendentales sunt termini vel proprietates rebus omnibus cujuscumque generis convenientes. Veteres sex numerabant: *Res*, *Ens*, *Verum*, *Bonum*, *Aliquid*, *Unum*, quae per litteras initiales earum vocum indicantur componentes hanc barbaram vocem: *Reubau*; nihil enim in rerum natura inveniri potest, cui ista non conveniant. Recentiores ad tria reducunt attributa transcendentalia, quae et metaphysica dicunt: *Veritas*, *Unitas*, *Bonitas*. *Transcendentalia* dicuntur quia veluti essentias omnes transcendunt, et cum iis identificantur. *Intranscendentes* sunt autem illi termini et proprietates, quae rebus certi generis vel speciei conveniunt, non aliis; ut lapis, arbor, homo. *Supertranscendentalia* ea dicuntur, quae rebus non modo realibus, sed fictis etiam, seu imaginariis aptantur; ut *apprehensibile*, *cogitabile*, *significabile*.

Transcendentaliter. V. *Praedicamentaliter*.

Transcendere res aliquas est illis omnibus esse commune, vel etiam cum illarum essentia esse identificatum. V. *Transcendentale*.

U

1. *Ubi non est totum et pars, aut totum sumitur, aut nihil*. Scilicet, de eo, quod natura simplex est et partibus caret, ut Deus, anima, nequit verificari ut una pars sumatur, et altera *a parte rei* sit intacta; pluralitas enim ista partium non adest. Ergo aut totum sumi necesse est, aut nihil. Dictum est *a parte rei*; nam per mentem fieri potest distinctio in iis etiam, quae sunt simplicissima. V. *Distinctio rationis*.
2. *Ubi*, *Ubitas*, *Ubicatio*, *Praesentia* est illud, per quod res determinatur ut sit in loco; ita duas habere *ubicationes* est esse in duobus locis.

Ubicatus idem ac existens in loco.

Uniformiter diformiter v. g. dicitur causa operari intra propriam sphaeram; *uniformiter*, quia per totam sphaeram producit effectus ejusdem rationis; ita sol per suam sphaeram producit lucem et calorem; *diformiter*, quia juxta distantias et dispositiones objectorum inaequaliter agit; ita lux solis decrescit ratione distantiae, et magis illuminatur politum corpus, quam asperum.

1. *Unio* saepe denominatur ab effectu, quem praestant partes unitae, ut unio *essentialis*, qua, videlicet, uniuntur partes rei essentiam constituentes: *accidentalis*, qua accidens unitur substantiae.
2. *Unio continuativa* est ea, qua ita uniuntur partes alicujus substantiae, ut naturali nexu copulatae remaneant; talis est unio partium ligni.
3. *Unio informativa* est unio formae cum materia; v. g. animae cum corpore.

4. *Unio unionis* est modus quidam ab aliquibus admissus ut possibilis, cujus officium sit unire unionem partium cum suis partibus. Pariter *ubicatio ubicationis* est ubicatio ipsius ubicationis. *Actio actionis* est actio, quae facit ut actio egrediatur a causa. *Unio* vero *unionis*, *ubicatio ubicationis*, *actio actionis* dicuntur *reflexae* non raro, quia veluti reflectunt et cadunt super aliam unionem, ubicationem, actionem.

1. *Unitas formalis*, *vel essentialis* est unitas speciei, quatenus ea ab omni alia specie distinguitur; vel unitas est generis, quatenus distinguitur ab omni alio genere. Sic Petrus unitate individuali distinguitur ab eo omni, quod ipse non est; *unitate essentiali* et *formali* ab eo omni, quod non est animal et ab eo omni, quod non est rationale.
2. *Unitas simplicitatis* habetur quando aliquid et unum est *numerice*, et est natura simplex, ut Deus, Angelus. *Unitas compositionis* habetur quando aliquid unum est *numerice*, sed est compositum partibus distinctis, ut homo, qui constat animo et corpore.
3. *Unitas solitudinis* idem est ac unicitas, sive esse solum et unicum in tali natura. Hoc sensu dicitur Deus unus. *Unitas indivisionis*, *individualis*, *transcendentalis* omnibus conveniens consistit in hoc ut res non sit multa entia, sed unum distinctum a caeteris omnibus, quae illud non sunt. Haec unitas dicitur etiam *numerica*, nam ex pluribus, quorum quodlibet sit unum et indivisum, numerus coalescit; dicitur etiam *materialis*.
4. *Unitas universalis*, sive *rationis*, *praecisionis*, et *formalis intentionalis* est illa, qua per mentem plura individua fiunt una spe-

cies, aut plures species unum genus. Ita plures homines fiunt unum sub idea abstracta: *homo*; et plurium animalium species fiunt unum sub idea: *animal*.

Unitio est actio propria unionis in partibus unitis, considerando unionem ut modum distinctum a partibus in sententia veterum.

1. *Universale* est id, quod unum cum sit extenditur ad multa.

2. *Universale in obligando* est id, quod est unum, et obligat multos, ut lex. *In causando* quod est unum, et causat multa, ut prima causa. *In significando* vel *repraesentando*, quod est unum, et multa significat, ut vox, aut conceptus: *homo*. *In essendo* et *praedicando*, quod est unum, et est aptum esse in multis et praedicari de multis, ut natura humana prout expressa per conceptum indefinitum: *homo*; sic enim expressa est quid unum, et aptum esse in omnibus individuis speciei humanae ac de iis affirmari. Universale nonnulli volebant revera esse aliquid existens in rerum natura independenter ab intellectu, et hoc est celebre *universale a parte rei*. Alii, imo fere omnes hoc unice admittunt tamquam opus mentis nostrae abstrahentis et praescindentis, et nihil revera volunt reale quod sit unum et multiplex.

1. *Univoca* sunt ea, quibus eadem praedicata conveniunt in eodem sensu, ut leo, pecus in ratione animalis. *Æquivoca* sunt ea, quorum uni aliquod praedicatum convenit in uno sensu, alteri idem praedicatum in alio, ut gallus gallinaceus et Gallus homo, scilicet, e Gallia. *Analoga* sunt ea, quorum uni aliquod praedicatum convenit proprie, alteri

idem praedicatum convenit improprie, ut homo vivus et homo pictus. Haec dicuntur etiam *analogata;* unde intelligitur illud axioma: *Analogum per se sumtum stat pro famosiori analogato;* idest, pro significato magis proprio et principali, quando nihil additur; v. g. terminus *homo* dictus absolute sine addito, accipitur pro homine vivo, non pro picto.

2. *Univoca, Aequivoca, Analoga* dicuntur talia *physice*, quando univocatio, aequivocatio, analogia est penes praedicata, quae sunt specifica; *metaphysice*, quando est penes praedicata generica; v. g. leo, equus, sunt univoca *metaphysice*, quia sunt univoca in ratione animalis, quae eorum genus est; Petrus et Paulus sunt univoca *physice*, quia talia sunt in ratione humanitatis, quae species est. Univoca autem, aequivoca, analoga dicuntur talia *logice*, quando sumuntur abstracte praescindendo ab univocatione physica, vel metaphysica.

Unumquodque est propter suam operationem. Unumquodque sicut se habet ad esse, ita se habet ad agere. V. *Esse*.

Ut sic, significat rem, de qua est sermo, considerari in genere, non in specie, vel individuo; v. g. animal ut sic, est animal in genere, indefinite sumtum, non vero prout tale vel tale sit in specie vel individuo; significat etiam *ut tale*, vel *quatenus tale;* e. g. philosophus *ut sic*, idest, ut philosophus, sive quatenus philosophus.

V

Vacuum coacervatum est vacuum sensibile, et

notabile, ut si Deus destrueret omnia corpora in magno cubiculo contenta. *Vacuum disseminatum* est vacuum constans multis inanibus spatiolis insensibilibus per grandiora corpora dispersis et conclusis intra plures eorum particulas.

Vage idem ac *indeterminate*.

Verificativum actus intellectus judicantis est objectum, quo posito actus est verus, et quo non posito actus est falsus, v. g. *verificativum* hujus judicii: lux est, est ipsa existentia lucis.

1. *Veritas formalis* consistit in conformitate actus cum objecto; ut si diceres Deus existit, Petrus currit; horum actuum *veritas formalis* importat quod Deus vere existat, Petrus currat. *Veritas radicalis* est exigentia vel necessitas ut adsit veritas formalis, sive ut objectum sit quale judicatur, vel enunciatur. Talis est veritas actuum, qui in evidentia et fide divina fundantur; hi enim necessario debent esse conformes objectis.

2. *Veritas repraesentationis* est conformitas apprehensionis intellectus cum objecto repraesentato. *Veritas sententiae* est conformitas judicii intellectus cum re judicata.

3. *Veritas transcendentalis*. V. *Transcendentales*.

Viale est id, quod est via, seu dispositio ad aliquid, vel illius causa; unde intelligitur quid sit

Vialiter. V. *Formaliter*. 4.

Virtualiter. V. *Formaliter*. 4.

Vitales actus sunt illi actus viventis, qui sunt immanentes, et ab ipso vivente eliciti propria virtute, ut actus intelligendi, volendi, videndi, audiendi. Motus vero locales, sive

loci mutationes, cum non sint actus immanentes, non sunt vitales; nec vitalis est motus gravium, et generatim motus quique corporum inanimatorum facti ad acquirendum vel conservandum statum sibi connaturalem, ad quem corpora habent determinationem ab extrinseco. Unde *vitales* actus dicuntur etiam *actus ab intrinseco* et *in intrinsecum;* idest, provenire debent ab ipso vivente, et debent esse immanentes. *Vitales actus* in ente creato sunt essentialiter creatae virtutis exercitia, ut patet, unde neque Deus illos per se solum praestare posset; v. g. intellectio creata a solo Deo producta, simul esset et non esset exercitium virtutis creatae, quae est contradictio ipsi Deo repugnans.

Die 16. *Octobris* 1834.

NIHIL OBSTAT

Pro Eminentissimo et Reverendissimo D. D.

CAROLO CARD. OPPIZZONIO

Bononiae Archiep.

C. Tartaglia Doct. Philolog. Colleg. Rector V. Seminar. et Praepos. P. Coll. Bas. S. Petronii.

Die 17. *Octobris* 1834.

VIDIT

Aloisius Babini Can. Pœnitent. Metrop., Doct. Theol. Colleg., et Exam. Pro-Synod.

Die 21. *Octobris* 1834.

REIMPRIMATUR

Leopoldus Archip. Pagani Prov. Gen.

Si vende presso Annesio Nobili e Comp. *Stampatore in Bologna al prezzo di bajocchi* **12**.